

ELS SENYORS DE LA MAR: EL DELME DEL PEIX
I EL DOMINI SOBRE LES AIGÜES MARÍTIMES A LA CATALUNYA MEDIEVAL

*THE LORDS OF THE SEA: THE FISH TITHE
AND THE POSSESSION OF MARITIME WATERS IN MEDIEVAL CATALONIA*

ANTONI GINOT-JULIÀ
Universitat de Girona
<https://orcid.org/0000-0002-5383-9833>
antoni.ginot@udg.edu

Resum: Les aigües marítimes foren, durant l'edat mitjana i moderna, objecte d'apropiació per part de diferents senyors. Si bé en època romana la mar no era de ningú, ja en època carolíngia el trobem sota la potestat del comte, que en donarà parts als senyors. En aquest article s'estudia la parcel·lació del litoral, el seu paper en la feudalització i l'aparició del delme del peix com a principal forma de renda halièutica a Catalunya.

Paraules clau: delme del peix; feudalització; senyories; pesca; castell termenat.

Abstract: Maritime waters were, throughout the middle and early modern ages, object of seigneurial appropriation. Whereas in Roman times the sea was of no one, in Carolingian times it is found under the counts' power, who will give it to the lords. In this article, the littoral parcelling, its paper in feudalisation and the apparition of fish tithe as main form of halieutic rent in Catalonia are studied.

Keywords: fish tithe; feudalisation; seigneuries; fishing; castle district.

Rebut: 27 d'abril de 2023. **Acceptat:** 25 d'octubre de 2023. **Publicat:** 8 d'abril de 2025.

SUMARI

1. Introducció.— 2. De la llibertat antiga a la feudalització de la mar.— 3. El delme del peix: evolució del cànon per a l'accés al medi halièutic.— 3.1. Origen i evolució.— 3.2. Cobraments.— 3.3. Importància en l'economia senyorial.— 4. Conclusions.— 5. Bibliografia citada.

1. INTRODUCCIÓ ¹

El dels pescadors és un món que any rere any va defallint davant les inclemències d'una societat canviant, amb les mars en perill, l'ofici desapareixent i la gent perdent coneixements íctics ancestrals. El món pesquer ha atret, però, molta atenció ja que representa les característiques d'una gent avesada a lluitar dia rere dia contra els infortunis econòmics i ecològics, i que ha configurat un caràcter i una atmosfera pròpia especial. Hi ha, però, aspectes del món pesquer que irremeiablement han quedat amagats sota les obscures ombres dels temps passats. Així, fets que de ben segur varen caracteritzar el dia a dia i el fer dels pescadors són rarament recordats. Serge Collet, antropòleg francès, va dibuixar molt bé el món dels pescadors calabresos d'Escil·la del segle XVIII. Un dels aspectes que marcava més la seva activitat era, sens dubte, la forta pressió senyorial, del príncep d'Escil·la. Aquests pescadors de peix espasa varen adaptar-se, i també lluitar, contra una càrrega feudal molt forta. Tal fou aquest condicionant que va deixar rastres, inclús, en l'arquitectura de la vila, com els espais de vigilància del senyor o els passadissos secrets per transportar el peix sense ser vistos pels oficials.²

¹ Abreviatures utilitzades: ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó; ACG = Arxiu Capitular de Girona; ADG = Arxiu Diocesà de Girona; ADM = Arxiu Ducal de Medinaceli; AHAT = Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona; AHFF = Arxiu Històric Fidel Fita; AHG = Arxiu Històric de Girona; AHH = Arxiu Històric d'Hostalric; AMCE = Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries; AMSFG = Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols; BC = Biblioteca de Catalunya; BNF = Biblioteca Nacional de França; CatCar = Catalunya Carolíngia; C-B = Cabrera i Bas; MASMM = Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró; M-H = Monacals-Hisenda; ORM = Ordes Religiosos i Militars.

² Serge Collet, *Uomini e Pesce. La caccia al pesce spada tra Scilla e Cariddi* (Catània: Giuseppe Maimone Editore, 1993).

L'economia de les senyories medievals i modernes, doncs, també abraçava els espais marítims. En les aigües del terme, els pescadors pescaven sota l'auspici del senyor, sempre amb el seu permís, i pagant els drets corresponents. En alguns casos, aquests eren més aviat simbòlics. En d'altres, eren sumes que suposaven una part important de la renda cobrada pels senyors dels dominis costaners. De totes maneres, ha estat —de manera molt comprensible— la terra la que ha captat l'atenció més gran dels historiadors del feudalisme. Ara bé, l'estudi dels espais comunals medievals ha parat poca atenció a les aigües marítimes. L'estatus de la mar en el procés de feudalització ha estat estudiat amb poca profunditat en el context de comprensió de l'origen del domini senyorial.³ Així doncs, el procés d'apropiació d'aquestes aigües serà el principal aspecte estudiat aquí, des de la mutació patida entre època romana i alt medieval fins a la consolidació del delme del peix com a principal renda halièutica.

Val a dir que el present article està descentrat territorialment. El lector hi trobarà preeminència de l'àmbit gironí, i és que, com es veurà, el delme del peix i la senyoria del litoral prenen una dimensió especial allà. Si bé es comprèn tot el litoral català en el seu estudi, bé és cert que la bibliografia i les fonts són més nombroses a la costa nord-est, i encara calen més estudis en profunditat de les zones més meridionals. No obstant això, amb les fonts a l'abast queda prou ben entès com les costes catalanes acabaren sota el mantell dels senyors i com els pescadors extirparen regularment parts del fruit del seu treball per al manteniment d'aquests. També cal destacar que si bé el domini de la mar afectava diverses activitats (comerç, navegació, etc.) aquí ens centrarem només en l'àmbit pesquer.

2. DE LA LLIBERTAT ANTIGA A LA FEUDALITZACIÓ DE LA MAR

A la seva obra *De les lleis*, Plató afirmava que s'ha de permetre a tot pescador poder pescar lliurement —sempre i quan no utilitzi sucus verinosos—.⁴ Aquestes declaracions del filòsof grec queden completament fora de lloc si ho comparem amb les afirmacions dels monjos de Sant Feliu de Guíxols dos mil·lennis després, el 1571: «que en la mar de dita vila de Sant Feliu y terme de aquella y de la Vall de Àreu nengú pogués pescar sens llicència del dit abat».⁵ Entre l'antiguitat clàssica i l'edat mitjana, doncs, la mar havia viscut un llarg procés de canvi en la seva concepció.

A l'antiguitat, la mar era entesa com un espai lliure. És a dir, tothom podia pescar-hi. Si bé la mar era lliure, els peixos passaven a ser propietat d'aquell qui els hagués pescat, i tothom hi podia

³ Malgrat la manca d'estudis exclusius sobre el tema a Catalunya, la poca bibliografia que toca el tema és: Antoni Riera, «La pesca en el Mediterráneo noroccidental durante la edad media», a *La pesca en la edad media* (Santiago de Compostel·la: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2009), 121-143; Alfons Garrido, *La pesca al Cap de Creus a l'època moderna. Organització, gestió i conflictes per l'accés als recursos pesquers (segles XVI-XVIII)* (tesi doctoral, Universitat de Girona, 2011); Alfons Garrido i Joan Lluís Alegret, «Les activitats pesqueres en el context de la Catalunya medieval», a *Les ordinacions de la pesquera de Calonge (segles XV-XVII)*, ed. Alfons Garrido, Montse Pérez, Joan Lluís Alegret i Montserrat Darnaculleta (Palamós: Fundació Promediterrània, 2010), 11-59; Marcel Pujol, *Un mar de conflictes. La pesca a Roses durant l'antic règim, 1592-1835* (Roses: Ajuntament de Roses, 2014); Marcel Pujol, «La pesca a l'Empordà durant l'Antic Règim (segles VIII-XIX): una visió sintètica», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 46 (2015): 135-160; Marcel Pujol, *La marina catalana a la Baixa Edat Mitjana: Sant Feliu de Guíxols, un port excepcional en la construcció i carenat de coques, naus i naus grosses* (Barcelona: Diputació de Barcelona - Institut d'Estudis Catalans, 2018) i Antoni Ginot, «Els drets sobre la pesca a l'Alt Maresme (terme de Montpalau). Delme, castellatge i peix senyoriu (segles XIII-XVI)», *Estudis d'Història Agrària* 33 (2021): 161-188, <https://doi.org/10.1344/eha.2021.33.161-188>. També es poden trobar referències a Pierre Bonnassie, *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*, vol. 1 (Barcelona: Edicions 62, 1979); Pierre Bonnassie, «Le littoral catalan durant le haut Moyen Âge», a *Castrum 7. Zones côtières littorales dans le monde méditerranéen au Moyen Âge: défense, peuplement, mise en valeur*, ed. Jean-Marie Martin (Roma: École Française de Rome - Casa de Velázquez, 2001), 251-271; Josep M. Salrach, «La renta feudal en Catalunya en el siglo XII», a *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña Bajomedieval*, ed. Manuel Sánchez Martínez (Barcelona: CSIC-IMF, 1993), 29-70; Gaspar Feliu, *La llarga nit feudal: mil anys de pugna entre senyors i pagesos* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2010). Pel que fa a la resta d'Europa, la bibliografia no tracta el tema en exclusiva a banda principalment de Serge Collet, «Le baron et le poisson. Féodalité et droit de la mer en Europe Occidentale», *Droit et Cultures* 13 (1987): 25-49; Collet, *Uomini e Pesce*; i Marco Vendittelli, «Diritti ed impianti di pesca degli enti ecclesiastici romani tra X e XIII secolo», *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen-Âge* 104, núm. 2 (1992): 387-430.

⁴ Plató, *De les lleis*, 7.824a.

⁵ ACA, ORM, M-H, Girona, Lligalls grans, 38, «Pescar sardinals. Diezmo del peix» (1574/10/06).

exercir aquest art.⁶ Els pescadors, doncs, no havien de pagar res per a pescar, tot i que sí que havien de fer-ho, en canvi, per a poder comercialitzar el peix.⁷ Així mateix, alguns temples també exigien alguns pagaments monetaris a canvi de l'ús de certs ports o de l'arrendament de llocs de vigilància, usats per a la pesca de tonyines o altres peixos amb grans arts precursors de l'almadrava.⁸

En època romana, aquesta tradició es codificà i s'analitzà a partir dels conceptes jurídics romans. Així doncs, en el *Digest*, s'assentaren les bases de la concepció romana de la mar: aquesta era considerada *res nullius* en la mesura que era un espai no apropiable i de ningú, com l'aire. Tot plegat raïa en la seva concepció dins el marc de l'*ius gentium*, és a dir, la llei dels humans, una llei tan antiga com aquests.⁹ De totes maneres, la pesca interior sí que podia estar subjecta a arrendaments i regulacions.¹⁰ Si bé la pesca podia ser exercida lliurement, segons alguns autors existia una doble concepció de jurisdicció (*imperium*) i d'apropiació legal de la cosa (*dominium*), que afectava també la mar. Mentre l'emperador exercia l'*imperium* sobre la mar, no n'exercia el *dominium*.¹¹ Si bé la mar era *res nullius*, però, sí que formava part, la mar Mediterrània, de l'imperi romà i, per tant, es trobava sota la jurisdicció, o *imperium* de l'emperador, malgrat no tenir-ne aquest cap mena de *dominium* o ser objecte d'apropiació.¹² Això no obstant, certs autors de l'època mostren com existia una concepció entre els romans que l'emperador podia tenir un *dominium* no estipulat sobre el medi marí i, per tant, dels peixos que hi havia.¹³

Aquella mar *a priori* lliure, tanmateix, patí un gir en època dels regnes germànics, passant a ser un dret de natura pública detingut pel sobirà que, al seu torn, podia donar-lo a qui volgués.¹⁴ No hi ha cap evidència directa d'aquest traspàs del *res nullius* a un règim de propietat. D'aquesta manera, la documentació alt medieval ja ens mostra, en molts casos, una mar apropiada pel poder comtal, parcel·lada, ben delimitada, assignada a un terme castral i donada en alguns casos a monestirs o trobant-se sota el domini d'un senyor laic o eclesiàstic (taula 1). L'arribada a aquesta situació respon a les mateixes dinàmiques d'apropiació per part dels senyors que han estat estudiades per a les terres o espais comunals.

Aleshores, cal preguntar-se per què a l'edat mitjana la mar era considerada privativa de certs senyors, i per què els juristes medievals, malgrat contradir la llei romana, justificaren el domini senyorial de les aigües marítimes. Un primer exemple de canvi de la concepció jurídica de la mar es localitza a la banda oriental de la Mediterrània. Allà l'emperador bizantí Lleó VI, al segle IX, derogà la condició marítima de *res nullius*, afirmant que la superfície de l'aigua propera a la costa podia ser subjecta a drets de propietat. Per tant, el propietari d'un tram de costa passava a ser-ho també de la mar adjacent.¹⁵ No hi ha, però, mostres que vinculin la tradició jurídica occidental amb aquesta reforma.¹⁶ Més aviat, a la

⁶ Ephraim Lytle, «Status beyond law: ownership, access and the ancient Mediterranean», a *Status beyond law: ownership, access and the ancient Mediterranean*, ed. Tønnes Bekker-Nielsen i Ruthy Gertwagen (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2016), 108 i 116.

⁷ Lytle, «Status beyond law», 117.

⁸ Lytle, «Status beyond law», 118-119.

⁹ Collet, «Le baron et le poisson», 26; Angela Donati, «Dal mare al fiume: la pesca sul finire dell'antichità», a *La pesca. Realtà e simbolo. Fra tardo antico e medioevo*, ed. Angela Donati (Milà: Leonardo Arte, 1999), 10; Lytle, «Status beyond law», 121-122.

¹⁰ Donati, «Dal mare al fiume», 10; Angela Lanconelli, «La pesca nelle acque interne: fiumi e laghi», a *Pesca e pescatori: dal tardo medioevo all'età moderna*, ed. Duccio Balestracci i Paolo Pasini (Milà: Leonardo Arte, 2001), 10.

¹¹ Laura Gutierrez-Masson, «Mare nostrum: Imperium ou dominium?», *Revue internationale des droits de l'antiquité* 40 (1993): 293-315; Lytle, «Status beyond law», 123.

¹² Gutierrez-Masson, «Mare nostrum»; Lytle, «Status beyond law», 123.

¹³ Lytle, «Status beyond law», 124-126.

¹⁴ Massimo Montanari, «Economia di pesca e consumo di pesce nell'alto Medioevo», a *La pesca. Realtà e simbolo. Fra tardo antico e medioevo*, ed. Angela Donati i Paolo Pasini (Milà: Leonardo Arte, 1999), 49-50; Lanconelli, «La pesca nelle acque interne», 10. Gaspar Feliu defensa que aquests espais no poden ser considerats com a propis, encara que alguns estan sotmesos a servituds i obligacions: Feliu, *La llarga nit feudal*, 15.

¹⁵ Collet, «Le baron et le poisson», 31; Collet, *Uomini e Pesce*, 97.

¹⁶ Collet, parlant d'Escil·la al segle XVIII, detecta com els advocats del príncep no justifiquen els drets feudals de propietat sobre la mar en el dret bizantí —molt més evident i directe— sinó que ho fan sobre la tradició jurídica feudal, basada en la demostració per costum, que el príncep en tenia els drets de propietat: Collet, «Le baron et le poisson», 31; Collet, *Uomini e Pesce*, 165-166.

banda occidental, es tractà d'una lògica d'apropiació de la mar que entenia aquesta com a una dependència del feu.¹⁷

Els estudis del procés de feudalització a Catalunya no han tractat de manera profunda la casuística marítima-pesquera.¹⁸ Així i tot, les referències als espais comunals presents en aquests estudis assenten la base perfecta per a extreure conclusions quan es compara amb les fonts relatives a la pesca. Tant Bonnassie com Salrach fan menció als usatges de Barcelona quan parlen de la captació de drets d'origen públic: *Camini et strate per terram et mare sunt de potestate*.¹⁹ És a dir, certs espais o recursos, com podien ser les pastures, els camins o les aigües, restaven sota l'autoritat de la *potestas*, això és, l'autoritat sobirana.²⁰ Allò que caracteritzava aquests espais és que eren principalment d'ús comunal, i l'autoritat, la *potestas*, no hi podia exercir un dret absolut i n'havia de permetre l'explotació per part de tota la comunitat.²¹ Si ens fixem només en l'espai marítim, es pot establir un lligam directe entre l'autoritat imperial, que ostentava, precisament, un *imperium* que no incloïa el *dominium* total del bé marítim, i aquesta *potestas* exercida, en aquest cas, pel poder imperial carolingi i posteriorment pels comtes. Cal unir a aquest fet que en època carolíngia ja es cobraven, sobre aquests espais, certs tributs públics que eren pagats, no pels vassalls, de manera individual i com a membres d'una explotació, sinó per tota la col·lectivitat de la comunitat, pagesa i vilatana.²² Salrach inclou aquí mateix els drets sobre la pesca.²³

Cal tenir en compte, també, que prèviament a aquesta època es donà una despoblació de la façana litoral catalana (comtats de Rosselló, Empúries, Girona i Barcelona), cosa que afavorí l'aparició de zones buides que passaren al domini públic, al fisc.²⁴ Així mateix, aquestes terres despoblades foren progressivament parcel·lades amb la donació a monestirs per afavorir-ne la colonització i la creació, sota auspicis comtal, dels castells termenats amb els respectius districtes, des de finals del segle IX.²⁵ L'organització del poblament al litoral nord es realitzà, però, a partir del segle X, punt de partida d'aquest procés de parcel·lació marítima. Per exemple, el comte d'Empúries donà territoris marítims al monestir de Sant Pere de Rodes el 974, o bé el comte Miró de Barcelona-Girona donà l'alou de Tossa, amb el terme marítim, al monestir de Ripoll per a fer-hi un castell (Taula 1). Les fundacions i donacions a monestirs i la creació de castells sota l'empara comtal per afavorir la colonització provocaren el divers mosaic de senyories costaneres present sobretot als comtats d'Empúries i Girona (Mapa 1).²⁶ Així, aquests drets cobrats per la *potestas* pública passaren a incloure's dins les parcel·lacions i donacions territorials dels comtes en aquest procés d'organització poblacional.²⁷

Tot aquest procés d'apropiació feudal del recurs comú i la seva integració en el castell es pot plasmar en paraules del jurista Càncer al segle XVI: «el que hi ha dins el terme del castell, si no és de ningú, és del senyor del castell».²⁸ Tota la situació aquí descrita serà la defensada pels juristes europeus de l'edat moderna, com Selden i Freitas —tot refutant les tesis de Grotius— afirmant que la mar va esdevenir, arran de la jurisdicció exercida per l'emperador sobre aquesta, *res publica*. És a dir, es convertí en un bé del poble romà i, per tant, patrimoni de l'estat i, en última instància, de l'emperador.²⁹ Així mateix, inclou Freitas, com a bé públic, pot ser adquirit i transferit a tercers a partir de concessions

¹⁷ Collet, «Le baron et le poisson», 41.

¹⁸ Les primeres aproximacions a Catalunya han estat fetes per Garrido, *La pesca al Cap de Creus*, 46-49.

¹⁹ Bonnassie, *Catalunya mil anys enrere*, 134; Salrach, «La renta feudal», 61.

²⁰ Salrach, «La renta feudal», 62; Feliu, *La llarga nit feudal*, 21.

²¹ Bonnassie, *Catalunya mil anys enrere*, 135; Salrach, «La renta feudal», 62.

²² Bonnassie, *Catalunya mil anys enrere*, 137; Salrach, «La renta feudal», 62.

²³ Salrach, «La renta feudal», 62-63.

²⁴ Bonnassie, «Le littoral catalan», 253.

²⁵ Flocel Sabaté, «La feudalització de la societat catalana», a *El temps i l'espai del feudalisme*, ed. Flocel Sabaté i Joan Farré (Lleida: Pagès, 2004), 242-243; Bonnassie, «Le littoral catalan», 253; Bonnassie, *Catalunya mil anys enrere*, 152-153; Feliu, *La llarga nit feudal*, 39.

²⁶ Bonnassie, «Le littoral catalan», 253.

²⁷ Feliu, *La llarga nit feudal*, 83; Garrido, *La pesca al Cap de Creus*, 46-48; Bonnassie, «Le littoral catalan»; Riera, «La pesca en el Mediterràneo», 140-141.

²⁸ Càncer (1594), citat a Feliu, *La llarga nit feudal*, 21.

²⁹ Mónica Brito Vieira, «Mare Liberum vs. Mare Clausum: Grotius, Freitas, and Selden's Debate on Dominion over the Sea», *Journal of the History of ideas* 64, núm. 3 (2003): 374, <https://doi.org/doi.org/10.2307/3654231>.

de l'autoritat competent.³⁰ En una línia similar, el jurista Filippo Decio, en els seus *Consilia*, afirma que «redditus piscationis inter regalia connumeratur», i que el rei en tenia la potestat última.³¹ En el cas de la caça —casuística més propera a la pesca—, també es detecta una privatització de prerrogatives comunals dels espais de predació que passaren a dependre del poder senyorial a canvi, també, d'uns tributs específics.³² Tot plegat, doncs, cal lligar-ho amb el conjunt d'usurpacions senyorials que es feren sobre tots els àmbits jurisdiccionals possibles del terme castral acabat de delimitar.³³ Nogensmenys, el domini de la mar penjava de la senyoria jurisdiccional derivada del castell.

Ara bé, en el cas concret de la pesca, les donacions i altra documentació alt medieval mostren l'ús de les paraules *piscaciones*, *piscariis*, *pisciis*, etc. (taula 1). És a dir, és la donació explícita de la pesquera —això és, de la captura dels peixos del lloc— i que va inclosa en una donació major de tot un fragment delimitat de mar, que inclou tant la pesca com les mercaderies i els naufragis, entre d'altres. Així doncs, no parlem únicament del dret de pescar sinó que aquest deriva directament dels drets de propietat sobre la mar, que és considerada una extensió del domini territorial atorgat pel comte al monestir o al castell, i que inclou aquesta *potestas* sobre els recursos d'ús comunal. Aquest fet es documenta arreu del litoral mediterrani. Hi ha exemples molt similars a Catalunya, la península itàlica, Croàcia i la Provença, amb donacions i parcel·lacions de parts marítimes, sobretot a institucions religioses.³⁴ Els exemples més clars arriben a indicar quantes milles o llegües dins la mar són de la senyoria o del beneficiari de certs drets.³⁵ És a dir, la *potestas* explicada per Bonnassie i Salrach, acaba esdevenint un dret de propietat en la mar.³⁶ Per exemple, les entitats eclesiàstiques del Laci estudiades per Venditelli, entenien el seu *ius piscandi* sobre els cossos d'aigua interiors com a una derivació del dret de *dominatus* que s'exercitava globalment sobre el territori de la seva jurisdicció.³⁷ Aquesta concepció és la que també s'aplica al cas català. Un clar exemple el tenim en la cita de l'inici, quan es diu que el monestir de Sant Feliu de Guíxols defensava que només es podia pescar amb llicència de l'abat.³⁸ En cas contrari, podia passar-los com al malaurat pescador Antoni Lliures, també de Sant Feliu de Guíxols, que el 1369 fou pres i multat per pescar a l'encesa —atraient els peixos amb foc— en aigües de Tossa, havent prohibit abans aquesta tècnica l'abat de Ripoll —el senyor del terme de Tossa i, per tant, de les seves aigües marítimes—. ³⁹ Així mateix, el monestir de Sant Pol de

³⁰ Brito, «Mare Liberum vs. Mare Clausum», 376. En aquest sentit, s'entronca amb les constants donacions i confirmacions de drets de pesca fetes pels comtes i reis als monestirs, a Catalunya i arreu de la Mediterrània.

³¹ Decio, *Consilia*, II, 271, 10.

³² Hannelore Zug Tucci, «La caccia, da bene comune a privilegio», a *Storia d'Italia, Annali 6: Economia naturale, economia monetaria*, ed. Ruggiero Romano i Ugo Tucci (Torí: Giulio Einaudi, 1983), 6:397-445; Salrach, «La renta feudal», 62.

³³ Sabaté, «La feudalització de la societat», 246; Feliu, *La llarga nit feudal*, 21; Collet, «Le baron et le poisson», 41; Mario Zucchitello, *Tossa: la formació d'una vila. El comte l'abat i els tossencs* (Tossa de Mar: Centre d'Estudis Tossencs, 1998), 133.

³⁴ A Escil·la, el conflicte legal entre el senyor i la universitat d'Escil·la, va suposar un autèntic xoc de tradició jurídica marítima romana —defensada pel comú de la vila— i feudal —defensada pel príncep—: Collet, «Le baron et le poisson»; *Uomini e Pesce*. Per Itàlia cf. també Venditelli, «Diritti ed impianti di pesca». Pel cas de Croàcia cf. Sabine Florence Fabijanec, «Fishing and fish trade on the Dalmatian coast in the late Middle Ages», a *The inland seas. Towards an Ecohistory of the Mediterranean and the Black Sea*, ed. Tonnes Bekker-Nielsen i Ruthy Gertwagen (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2016); Sabine Florence Fabijanec, «Fishing, consumption and processing of fish and shellfish in the Eastern Adriatic through the long Middle Ages», *Imago Temporis Medium Aevum* 15 (2021): 167-191, <https://doi.org/10.21001/itma.2021.15.05>. Per Catalunya cf. Garrido i Alegret, «Les activitats pesqueres», 13-14; Zucchitello, *Tossa: la formació d'una vila*, 58-59. Un cas paradigmàtic francès pot localitzar-se a Lérins; Henri Moris i Edmond Blanc, *Cartulaire de L'Abbaye de Lérins* (Paris: H. Champion, 1905), 2:LXXXVIII. En el cas italià, es considera que l'origen d'aquestes apropiacions fou una aportació del règim feudal per part dels normands, en base també a l'existència d'autèntiques propietats halièutiques a Normandia: Collet, «Le baron et le poisson», 37; Lanconelli, «La pesca nelle acque interne», 10.

³⁵ En tenim mostres a Clarà el 1057: «apud centum lequas infra mare», Josep Maria Font Rius, *Cartas de población y franquicia de Cataluña* (Madrid: CSIC, 1969), 1:49; a Montpalau el 1224: «Et infra mare per duo miliaria infra prefatas duas rupes», ACA, ORM, M-H. Vols. 2103, f. 5r-v; a la donació de la lleuda de Mediona de 1213: «centum miliaria infra mare», Maria Pardo, *Mensa Episcopal de Barcelona (878-1299)* (Barcelona: Fundació Noguera, 1994), 91-92; per citar-ne només alguns i obviant molts d'altres on, tot i no indicar la distància, s'esmenta la donació de la part marítima del terme.

³⁶ Tot el patrimoni públic perd la consideració de fisc i passa a ser de domini aloder del senyor al segle XI; Sabaté, «La feudalització de la societat», 256.

³⁷ Venditelli, «Diritti ed impianti di pesca», 399.

³⁸ ACA, ORM, M-H, Girona, Lligalls grans, 38, «Pescar sardinals. Diezmo del peix» (1574/10/06).

³⁹ Mario Zucchitello, *En Mar i en Terra. Una història de Tossa i la seva gent* (Tossa de Mar: Centre d'Estudis Tossencs, 2013), 84-89; en conseqüència un exèrcit de guixolencs va assaltar la vila en els dies següents.

Mar, el 1271 justificava el pagament de part de peixos *ratione dominii*.⁴⁰ Aquesta situació jurídica de la mar es donarà de manera similar arreu de la Mediterrània nord-occidental, almenys a la costa que discorre des del País Valencià fins a Dalmàcia (*inclusive*). Així i tot, aquest *dominium*, no suposava cap prohibició a l'activitat pesquera —al cap i a la fi només havien de pagar els drets—. Per tant, en el fons, no es feia més que redimensionar el concepte de *potestas* com a una extensió de la jurisdicció del castell o del monestir.

Taula 1. Donacions amb mencions a drets de pesca a Catalunya, segles X-XIII

DATA	LLOC	ATORGANT	RECEPTOR	REFERÈNCIA	NOM LLATÍ
20/11/966	Tossa	marmessors del comté Miró I de Barcelona i Girona	monestir de Santa Maria de Ripoll	Sobrequés <i>et al.</i> 2003, doc. 377	<i>piscaciones</i>
4/1/974	Selva de Mar	comte Gausfred d'Empúries i el seu fill, Sunyer, bisbe d'Elna	monestir de Sant Pere de Rodes	Sobrequés <i>et al.</i> 2003, doc., 420	<i>piscatoris, piscatorias</i>
5/4/976	Roses	comte Gausfred d'Empúries i el seu fill Sunyer, bisbe d'Elna	monestir de Santa Maria de Roses	Sobrequés <i>et al.</i> 2003, doc., 434	<i>piscacione</i>
11/6/1100	Barcelona	ciutadans de barcelona	bisbe i canònica de Barcelona	ACB, perg. 1-1-362	<i>decimas de piscaturis</i>
14/3/1166	Fontfreda	Girard II de Rosselló	abat Vidal i monges de Fontfreda	BNF, Doat, vo 59, ff. 47-49.	<i>piscari</i>
24/9/1201	Alfama	Pere I	Joan d'Almenara, Martí Vidal i altres germans en religió	Font 1969, I, p. 293-295	<i>piscandum</i>
4/1/1224	Montpalau	Guillem Umbert de Montseny	Monestir de Sant Pau del Maresme	ACA, ORM, M-H, Vols, 2103, f. 4v-5r	<i>Totum quod accipere debeo de picibus</i>
5/1/1224	Montpalau	Ponç de Montpalau i la seva esposa Raimunda	Monestir de Sant Pau del Maresme	ACA, ORM, M-H, Vols, 2103, f. 5r-5v	<i>Totum quod accipere debeo de picibus</i>
1228	Roses	Hug d'Empúries	Monestir de Santa Maria de Roses	Pujol 2014, pp. 94-95.	<i>Totam decimam nostram maris pertinentem</i>

Cal destacar que el debat sobre el domini i ús de la mar serà actiu a Catalunya, especialment a mitjan segle XVI. En aquells anys, molts pescadors s'afegiran a les demandes antisenyorials de la pagesia, derivades de les postures originades pel sector remença de Pere Joan Sala.⁴¹ No és l'objectiu del present estudi parlar d'aquest fenomen, però convé destacar les idees que es tenien en aquell moment. Una de les defenses més explícites és la que es localitza en un plet de Lloret el 1538 per la negativa a pagar els drets senyorials sobre la pesca. La defensa dels pescadors al·legà, entroncant —sense saber-ho?— amb la tradició jurídica romana: «de dret la mar y lo ribarie de aquella he lo ús d'ella són

⁴⁰ ACA, ORM, Perg. Montalegre, carp. 11, n. 512 (1271/04/09); editat a Robert Álvarez, *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (916-1450)* (Barcelona: Fundació Noguera, 2020), 215-216.

⁴¹ Eva Serra, «El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe», *Recerques: història, economia, cultura* 10 (1980): 17-32; Jordi Olivares, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Austriacs: conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)* (Lleida: Pagès, 2000); Pere Gifre, *Delmes, censos i lluïsmes. El feudalisme tardà a la Catalunya vella (Vegueria de Girona, s. XVI-XVII)* (Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2011).

publichs y a tot home són comuns (...) de dret és lícit y permès a qualsevol pescar en la mar sens empaig ni contradicció de algú y sens haver pagar res a algú, hi és ver».⁴²

3. EL DELME DEL PEIX: EVOLUCIÓ DEL CÀNON PER A L'ACCÉS AL MEDI HALIÈUTIC

3.1. Origen i evolució

Tal com s'ha explicat més amunt, els drets del senyor sobre l'espai marítim derivaven de la potestat sobre l'espai comunal, adscrit al fisc i traspassat, en molts casos, pel comte a altres individus o entitats religioses. Aquest domini de l'espai marítim del terme comportava també la pertinença al senyor de totes les pesqueres; les *piscaciones*. És a dir, tot allò que s'hi pesqués. Així doncs, qui tenia la llicència per pescar, o la potestat per atorgar-la, era el senyor del castell o el monestir. Per tant, el dret sobre la mar era una prerrogativa de la senyoria jurisdiccional i vinculada al castell termenat. En alguns casos, però, simplement anava lligada a una senyoria de la mar derivada d'una donació comtal. Aquest era el cas de monestirs fundats a la costa sense castell, com Sant Feliu de Guíxols.⁴³

El delme del peix era com s'anomenava a la part proporcional de la pescada que es pagava al senyor. Aquesta corresponia a una proporció que variava depenent del lloc i el moment, alguns cops degut a concòrdies establertes entre senyors i vassalls.⁴⁴ Aquest dret era cobrat arreu de la Mediterrània nord-occidental i a altres mars europees, però no a tots els llocs era considerat un delme eclesiàstic — com a Catalunya —, malgrat tractar-se del mateix dret. A Itàlia i Croàcia, per exemple, hi ha casos on aquest tribut sobre la pesca no era anomenat delme.⁴⁵ Així mateix, alguns autors ja noten com el delme del peix posseïa unes característiques diferents de la resta de dècimes essent, al cap i a la fi, un dret d'accés al recurs convertit o «disfressat» de delme.⁴⁶ Si es mira la Taula 1, es pot comprovar l'evolució en el nom de la renda atorgada sobre els peixos: La primera referència a *decima* és del segle XII i, així i tot, en altres bandes encara no s'hi fa referència com a tal. És a dir, partint de la situació d'atorgament de tota la pesca d'un terme a un senyor feudal, cal entendre que l'accés a aquest recurs, doncs, quedarà sota potestat d'aquest, que en donarà la llicència o no. Així, la possibilitat de pescar anirà subjecta al pagament d'una part de la pescada al senyor d'aquell tros de mar.⁴⁷ Tal fet deriva dels tributs d'origen públic que gravaven l'ús de certs recursos comunals, pagats per tota una comunitat al senyor que n'exercia la potestas.⁴⁸ Un clar exemple, i dels més antics, és el de la *Schola piscatorum* de Ravenna, que el 943 es comprometé a pagar a l'església local, que ostentava els drets públics del territori, una taxa per a l'exploatació de les aigües, en forma d'1/40 dels peixos.⁴⁹ Com ja s'ha mencionat, el domini sobre el recurs d'ús comunitari esdevindrà total, i el delme del peix serà la màxima representació d'aquest domini. Així mateix ho expressen els representants de l'abat de Sant Feliu de Guíxols el 1574 en el fragment citat a l'inici de l'article: «Çó és de la pesca de la mar ell [l'abat] tingués jurisdicció y pogués fer oficials y

⁴² ACG, Pabordia de Novembre, 5.6.9, f. 29r (1538/5/29).

⁴³ Pujol, *La marina catalana*, 30.

⁴⁴ Ginot, «Els drets sobre la pesca», 169-171.

⁴⁵ Collet, «Le baron et le poisson», 29; Montanari, «Economia di pesca», 52-53; Fabijanec, «Fishing and fish trade», 375.

⁴⁶ Elvis Mallorquí, *El llibre verd del bisbe de Girona. El delme i l'estructura feudal de la diòcesi de Girona al segle XIV* (Girona: Diputació de Girona, 2011), 104-106; Zug Tucci, «La caccia», 425; Garrido i Alegret, «Les activitats pesqueres», 21. A Anglaterra es documenta també un fet similar d'identificació del delme amb altres exaccions en alguns ports: Tom Johnson, *Law in Common: Legal Cultures in Late-Medieval England* (Oxford: Oxford University Press, 2019), <https://doi.org/10.1093/oso/9780198785613.001.0001>.

⁴⁷ A Montecassino els pescadors havien de pagar el delme del peix al monestir si volien pescar o ancorar, del qual en requerien el permís, essent el mateix concepte que s'esdevingué a Catalunya: Lanconelli, «La pesca nelle acque interne», 36. A la costa Dàlmata també es documenta el mateix: Fabijanec, «Fishing and fish trade», 377. A Palafolls, on pescaven molts pescadors de la vila de Blanes, el 1399 es prohibí a un pescador sortir a pescar fins que no pagués els drets pertinents al senyor i la multa que se li havia aplicat per no fer-ho quan tocava: AHFF, not., Palafolls 551, f. 10v (1399/10/13).

⁴⁸ Bonnassie, *Catalunya mil anys enrere*, 137; Salrach, «La renta feudal», 62.

⁴⁹ Montanari, «Economia di pesca», 52-53.

que ningú pogués pescar en la mar de dita vila (...) sens licència del dit abbat y convent, y pagant en lo delme del peix se pendria en la mar de dita vila y terme».⁵⁰

Així doncs, tots els pescadors que extraguessin peix de l'espai dominat pel senyor corresponent ho haurien de fer sota el seu auspic i, com a tal, li haurien de pagar una part de la pescada. Aquest pagament proporcional acabarà assimilant-se al delme, ja que la forma és idèntica —el senyor s'apropia d'una part del peix—. Així mateix, aquests drets halièutics, que provenen de tributs que el comte assigna amb les donacions del litoral, passaren a enquadrar-se dins la mateixa lògica i concepció que el delme eclesiàstic. És a dir, l'església passà a tenir-ne la potestat última. Aquest cas és especialment apreciable al litoral del bisbat de Girona, sobretot a l'àrea de l'antic comtat. Allà mateix també, i com s'ha indicat abans, el delme quedà, arran de les fundacions de castells i monestirs, molt repartit entre diverses senyories.⁵¹ La causa, com explica Mallorquí, fou una tardana ocupació d'aquest litoral als segles IX-X, acompanyada de generoses donacions de drets a monestirs i grans senyors.⁵²

Al terme de Montpalau (avui dia al Maresme), hi ha referències de drets sobre la pesca almenys des del segle XIII.⁵³ En aquella centúria, Guillem Umbert de Montseny, senyor de Ses Agudes, Miravalls i Montclús, i posseïdor de drets al castell de Montpalau, —estant els Cabrera per sobre seu en les múltiples capes de la senyoria castral— és qui rebé el dret sobre els peixos en el terme. El 1224, separà tot el dret halièutic que rebia en el sector del terme on hi havia el monestir i li donà a aquest.⁵⁴ Ja al segle XIV, el 1332 es tornen a tenir notícies d'aquesta exacció. Els Cabrera havien aconseguit tota la senyoria alodial del castell el 1277.⁵⁵ Ara bé, és en aquesta data que els Cabrera obtingueren, en feu del bisbe de Girona, tot el delme dels peixos del terme, juntament amb el d'olives i roldor —heus aquí la identificació plena amb el delme agrícola—, a canvi d'un pagament anual del vescomte.⁵⁶ És a dir, entre els Montseny i els Cabrera el delme del peix va passar per mans del bisbe. Aquest fet s'explica per la voluntat de control del bisbe de Girona de tots els delmes en mans laïques. Com bé explica Elvis Mallorquí, aquest procés de control s'inicià probablement cap al segle XII i, a través dels mecanismes del feudalisme i gràcies a les directrius del concili del Laterà IV de 1215, els bisbes esdevingueren senyors de gran part d'aquests delmes.⁵⁷ Tot plegat culminà amb la redacció del llibre verd del bisbe de Girona, que llistà per al bisbe tots els delmes de la diòcesi a finals del XIV. Aquesta obra té, a més, una continuïtat a principis del XVI amb les *Denuntiationes decimarum* el contingut de les quals és el mateix que el *Llibre verd*. En ambdues obres ja no hi ha espai per a la confusió: el delme del peix és un delme més. Inclús, en casos com el de Tossa, simplement es diu que tots els delmes —sense especificar què graven— pertanyen al Monestir de Ripoll, senyor del castell.⁵⁸ En estudiar aquests delmes, Mallorquí ja constata el lligam del delme del peix amb l'existència de castells termenats en certes àrees.⁵⁹ El cas més paradigmàtic és el del litoral palamosí, descrit per ell mateix ja el 2008. Allà, malgrat existir una sola parròquia al segle XIV (Santa Eugènia de Vila-Romà), el delme del peix era cobrat pels senyors dels castells de Sant Esteve de Mar i de Vila-Romà, estant la platja de la parròquia dividida entre els dos, i demostrant així la preeminència del castell sobre la parròquia en el cobrament del delme del peix.⁶⁰ Un cas similar es dona a les costes de Palafrugell i Esclanyà.⁶¹

⁵⁰ ACA, ORM, M-H, Girona, Lligalls grans, 38, «Pescar sardinals. Diezmo del peix» (1574/10/06).

⁵¹ Bonnassie, «Le littoral catalan», 253; Mallorquí, *El llibre verd*, 104-106.

⁵² Mallorquí, *El llibre verd*, 106.

⁵³ Ginot, «Els drets sobre la pesca».

⁵⁴ ACA, ORM, M-H, vol. 2103, f. 4v (1224/01/06/). El monestir continuarà cobrant aquest dret com a *serviciu de picibus* encara que d'una manera més simbòlica, almenys durant el XIII: Ginot, «Els drets sobre la pesca», 172.

⁵⁵ Alejandro Martínez Giralt, «Els senyors de la Marina de la Selva (ss. XIII-XIV)», *Singladures* 26 (2009): 26.

⁵⁶ ADM, C-B, ll. 10, n. 73 (AHH, C-B, 3147).

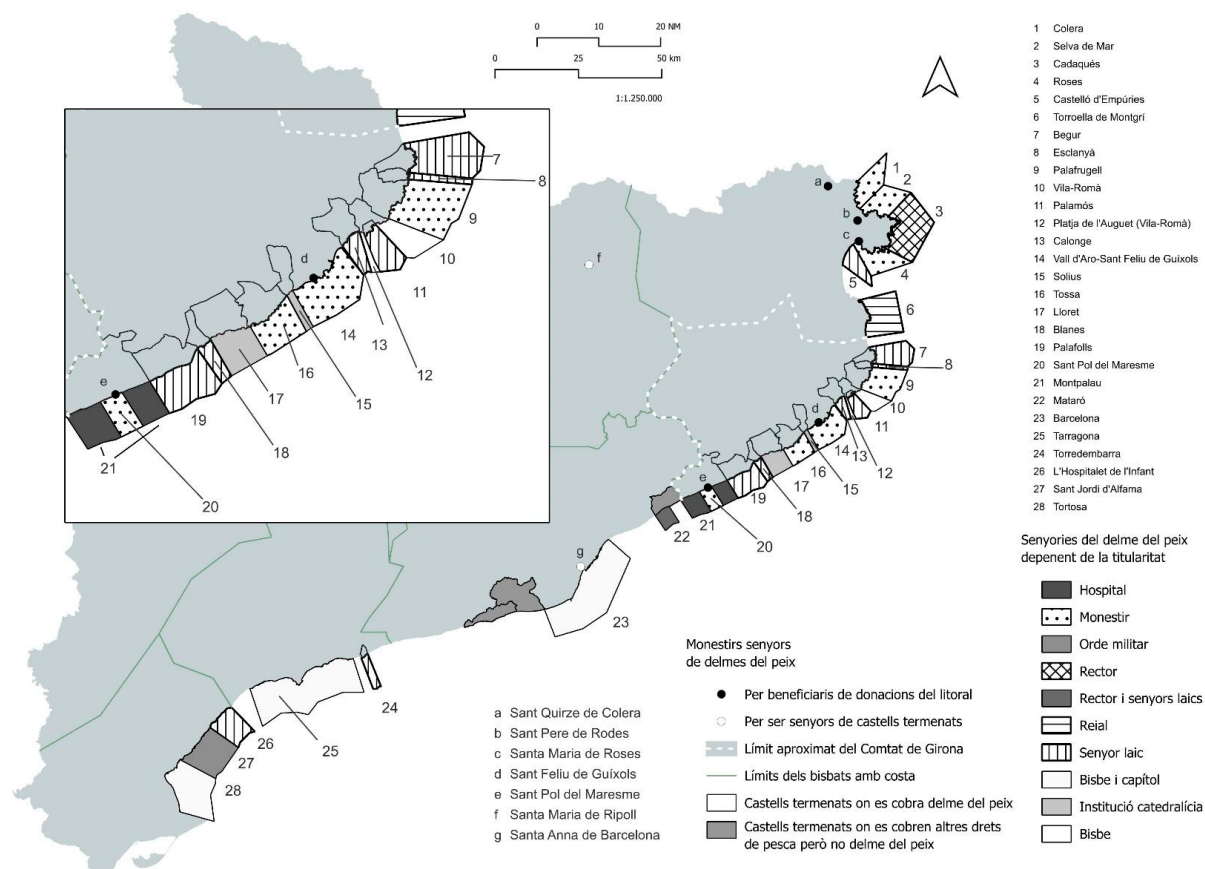
⁵⁷ Mallorquí, *El llibre verd*, 39, 165-166; si bé els delmes eren, en general, una renda assignada a les parròquies, ja en aquesta època molts d'ells havien passat a mans de senyors laics o institucions religioses.

⁵⁸ Mallorquí, *El llibre verd*; ADG, Mitra, 1115, c. 5, n. 25 (1502).

⁵⁹ Mallorquí, *El llibre verd*, 104-106.

⁶⁰ Elvis Mallorquí, «El castell de Sant Esteve de Mar i el litoral palamosí al segle XI», *Estudis del Baix Empordà* 27 (2008): 44.

⁶¹ Mallorquí, *El llibre verd*, 104-106.

Mapa 1: El delme del peix a Catalunya al segle XIV segons estudis fins ara realitzats.

Noti's que si bé pel que fa a la línia del litoral els espais de domini segueixen els límits marcats en la documentació, la distància dins la mar respon només a una voluntat de millor visualització per part del lector i no segueixen cap distància concreta. Antoni Ginot, QGIS, 2023.

Més al sud de la costa de Girona, la situació del delme és més confusa —en part degut a la manca d'estudis—. Al bisbat barceloní, la primera referència al cobrament del delme del peix és una donació al bisbe i a la catedral pels mateixos habitants el 1100.⁶² És a dir, mentre existeix també una parcel·lació marítima lligada als castells termenats, aquesta no inclou la percepció del delme del peix. Així, a la costa del bisbat de Barcelona, la majoria de bibliografia i documentació, sorprenentment, mostra senyors de castells —com Mataró, Eramprunyà o Sitges—, cobrant altres drets de pesca, com el dret del peix reial o un pagament monetari sobre les barques que sortien a pescar —explicats més avall—, però no el delme.⁶³ Per contra, sembla que el delme fou cobrat pel bisbe i el capítol almenys en l'àrea marítima de la capital, tal i com confirmen documents de 1284.⁶⁴ Cal destacar, però, el cas de Mataró, on el delme també fou cobrat pel rector i no dins tot el terme castral, sinó dins la parròquia, prèvia llicència

⁶² Josep Baucells *et al.*, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, segle XI* (Barcelona: Fundació Noguera, 2006), 5:2585.

⁶³ Coral Cuadrada, *El Maresme medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç-Vilassar: habitat, economia i societat, segles X-XIV* (Barcelona: Rafael Dalmau - Caixa Laietana, 1988), 326; Elena Cantarell, Mireia Comas i Carme Muntaner, *El llibre de la baronia d'Eramprunyà* (Lleida: Pagès, 2011), 177-179, 232, 300-301; Carme Muntaner i Alsina, «Terra de masos, vila de mar. Vida, economia i territori al castell de Sitges i el seu terme entre els segles XIV i XV (1342-1418)» (tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2013). En cap d'aquests estudis fets en profunditat en senyories costaneres del bisbat de Barcelona, s'hi documenta el delme del peix.

⁶⁴ Pere Orti, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV* (Barcelona: CSIC-IMF, 2000), 422; Maria Cinta Mañé, *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona* (Barcelona: Arxiu Municipal, Institut de Cultura, 2004), 1:94.

del bisbe i la catedral. Allà, el 1297, en una donació de delmes, el rector informà que el delme del peix no estava essent cobrat en aquells moments: «de quibus decima nunc non prestatur», però que tenia la intenció de cobrar-lo, juntament amb el delme de les pinyes i les glans. Així doncs, per tal de cobrar aquests delmes, el rector es beneficià d'un «rescrit apostòlic» i de la llicència del bisbe i un canonge. El rector, al seu torn, donà la meitat del delme a tres cavallers que, ja cobraven 2/3 dels delmes de blat i vi, tot palesant encara més aquesta identificació d'un dret castral amb el delme religiós.⁶⁵

En el cas del bisbat de Tarragona, a la ciutat, el delme del peix era cobrat pel bisbe i la catedral en un espai prou ampli que englobava el terme marítim d'aquesta (mapa 1), de manera similar a Barcelona.⁶⁶ Ara bé, exemples com el de Torredembarra, on els senyors del castell cobraven el delme del peix, mostren també una certa parcel·lació senyorial de la dècima halièutica al sud del bisbat barceloní.⁶⁷ Al bisbat de Tortosa la catedral en rebia, almenys al segle XIII, el delme dels peixos. Aquest era pagat per certes barques en forma de pagament anual, i per altres barques de manera diària i proporcional.⁶⁸ Així mateix, l'orde de Sant Jordi d'Alfama rebé el 1201 tot el mar «ad piscandum et navigandum» d'Alfama.⁶⁹ Altres referències mostren també com els comtes de Prades cobraven el delme del peix en la costa del seu comtat.⁷⁰

Sorprèn, per tant, la diferència entre tots els territoris. El delme del peix era cobrat per diferents senyors arreu. Nogensmenys, al bisbat de Girona s'hi aprecia una parcel·lació molt més nombrosa que a la resta de territoris, fruit d'un procés de colonització als segles IX-X amb àmplies donacions a senyors diversos.⁷¹ Així i tot, al bisbat de Barcelona, el delme del peix sembla que era cobrat només pel bisbe i únicament en el terme marítim de la ciutat.⁷² Cal destacar, per tant, el pes important que tenien els bisbes de Barcelona, Tarragona i Tortosa en cobrar aquests drets i els amplis districtes de costa que rebien, plausiblement per l'existència de les seus dels bisbat en ciutats costaneres i un pes més important en la colonització del territori. La diferència en els processos de conquesta de la Catalunya Nova i Vella esdevé, doncs, un factor important. A la marca del comtat de Barcelona, els termes castrals inicialment eren molt més amplis i no fou dins una etapa més tardana (segle XI) que es crearen termes castrals més petits a l'interior d'aquests, especialment a les zones de costa, més difícils de controlar.⁷³ En aquests castells, generalment, el senyor del districte gran inicial en molts casos seguirà tenint-hi la titularitat. Així mateix, cal tenir en compte que el comte o el bisbe mantindran encara una potestat bastant elevada en aquests territoris.⁷⁴ Si es consulta els documents, alguns exemples de donacions de castells costaners mostren una absència del delme del peix, *piscaciones*, o fragments de mar que, per contra, son molt presents als documents de la Catalunya Vella.⁷⁵ Considero, a més, que l'existència de senyories on es cobrava el delme del peix a la Catalunya Nova (Torredembarra, baronia d'Entença, Alfama, etc.), demostren que la principal diferència territorial radica bàsicament en l'àrea del bisbat de Barcelona. Podria vincular-se, per tant, amb el paper del bisbe i la catedral en l'obtenció gairebé exclusiva del dret. De totes maneres convé destacar el poc pes econòmic que demostren uns drets cobrats en molts casos

⁶⁵ MASM, Arxiu del Rector, plec 32, n. 52 (1297/12/21); Josep Xaubet, «El primer document propi de la parròquia de Santa Maria. El delme del peix del 1296», *Sessió d'Estudis Mataronins* 1 (1984): 17-21.

⁶⁶ Josep M. Recasens, «Notícies sobre la pesca i els pescadors de Tarragona. Segles XVI i XVII», *Quaderns d'Història Tarraconense* 15 (1997): 71.

⁶⁷ Isabel Companys, *Torredembarra i Clarà medievals: (segles XIII i XIV)* (Torredembarra: Ajuntament de Torredembarra, 1999), 54, 257. Manquen més estudis al respecte.

⁶⁸ Antoni Virgili et al., *Diplomatari de la catedral de Tortosa. Episcopats de Ponç de Torrella (1212-1254) i Bernat d'Olivella (1254-1272)* (Barcelona: Fundació Noguera, 2018), 2:726-771.

⁶⁹ Virgili, et al., *Diplomatari de la catedral*, 994; Font Rius, *Cartas de población*, 1:293-295.

⁷⁰ Judit Vidal, «L'aprofitament del mar en els segles XVI i XVII. Estudi comparatiu de les almadraques de la Corona d'Aragó» (tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili, 2015), 440-441.

⁷¹ Mallorquí, *El llibre verd*, 106.

⁷² Terme que considerem aquí en base a Montserrat Bajet, *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del Llibre de les Ordinacions* (Barcelona: Fundació Noguera, 1994), 370.

⁷³ Carolina Batet, *Castells termenats i estratègies d'expansió comtal. La Marca de Barcelona als segles X-XI* (Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs, 1996), 38-46.

⁷⁴ Batet, *Castells termenats*, 38, 67-68.

⁷⁵ Santa Oliva (1012): Font Rius, *Cartas de población*, 1:20-23; Calders (1017): 26-28; Miralpeix (1057): 50-51. A Clarà ja s'hi fa donació de 100 llegendes de mar (1057): 49-50.

com a censos fixes, potser per afavorir la presència de més pescadors.⁷⁶ Tot i així caldran més estudis en profunditat dels casos barceloní, tarragoní i tortosí. On sí que els processos de conquesta marquen una dinàmica diferent en el cobrament del delme del peix és al Regne de València. Allà, el delme del peix passà a ser una renda controlada per la monarquia i cedida en part a les entitats eclesiàstiques, com exemplifica bé el cas de la ciutat de València.⁷⁷ A Mallorca, la pesca marítima restà exempta de qualsevol renda senyorial o eclesiàstica. Tot plegat, doncs, una mostra de les facilitats establertes per garantir la rebuda de nous colonitzadors.⁷⁸

Recapitulant una mica, doncs, recordem que la mar i els recursos pesquers eren un *res nullius* que ja en època carolíngia es trobaren sota la potestat comtal. A partir del segle X, i arran de tot el procés feudalitzador, es documenta una parcel·lació marítima i una assignació d'aquesta als senyors de castells o als monestirs, a través de donacions comtals. Aquest procés d'apropiació dels recursos pesquers suposà el cobrament d'una part proporcional de la pescada, que tenia els orígens en els drets comunitaris a pagar al comte per l'ús de les terres públiques i que ja al segle XII s'anomenà delme del peix. No només aquest cànon d'accés al recurs es va assimilar al dret d'origen eclesiàstic cobrat sobre la producció agropecuària, sinó que passà a integrar-se dins la dinàmica de control episcopal. Així i tot, tal fet no evitarà que el seu lligam amb el castell terminat sigui palès.⁷⁹ Una bona mostra de la particularitat d'aquest dret és que el que aquí s'engloba sota el terme «delme del peix» en algunes localitats era anomenat ribatge, mentre que en d'altres s'identificà tots dos termes amb drets diferents, essent el ribatge cobrat sobre les mercaderies. També es documenta aquest dret sota els noms de «dret de mar» o «vintè» en el cas de Sant Feliu de Guíxols, ja que suposava 1/20 de la pescada.⁸⁰

3.2. Cobraments

El delme del peix era, doncs, el pagament al senyor d'una part proporcional de la pesquera, ja fos sobre una part dels peixos o sobre el seu valor de venda en moneda. Així i tot, diverses modalitats de cobrament varen coexistir, com en altres drets: el pagament en espècie, en moneda i el pagament fix. La manera més estesa —i més primigènia— era cobrar la part que pertocava dels peixos que el pescador havia tret al llarg de la jornada i que havia de vendre al mercat. Tant podien cobrar-se en espècie com en moneda. És a dir, o el recaptador agafava unes quantes cistelles de peix, que molt probablement es vendrien al mercat, o bé esperava que els pescadors venguessin les captures i en cobrava la proporció corresponent sobre el preu.⁸¹ Tanmateix, com es pot veure a la Taula 2, a vegades la proporció variava depenent de si es cobrava en espècie o en metàl·lic. Gràcies a la preservació d'un llibre de comptes de la Pabordia de Novembre de la seu de Girona, on hi ha apuntats els cobraments fets pel batlle als pescadors el 1505-1506, es pot comprovar com els pagaments es realitzaven indiferentment en moneda o peix. En el darrer cas, era immediatament venut per l'agent senyorial, a vegades, inclús, per a comprar peix de millor qualitat.⁸²

Molts cops, però, les cotes variaven depenent de la tècnica de pesca o de l'espai de captura, (taula 2). La variabilitat en aquestes proporcions responia a diferents casuístiques, essent la principal els

⁷⁶ Recasens, «Notícies sobre la pesca», 71; Virgili *et al.*, *Diplomatari de la catedral*, 726-771.

⁷⁷ Riera, «La pesca en el Mediterráneo», 141.

⁷⁸ Maria Barceló i Antoni Mas, «La pesca a l'illa de Mallorca durant l'edat mitjana (1230-1521): estat de la qüestió i primers resultats d'una recerca en curs», *Imago Temporis. Medium Aevum* 15 (2021): 496-497.

⁷⁹ Mallorquí, *El llibre verd*, 104-106.

⁸⁰ Tal confusió ja era patent al segle XVIII tal com mostra una carta dedicada a treure l'entrellat d'aquestes nomenclatures; ACA, ORM, M-H, Girona, Lligalls grans, 38, *vintè* (s. XVIII).

⁸¹ Aquesta conversió del dret sobre el peix en moneda ja es documenta a Ravenna al segle X; Montanari, «Economia di pesca», 52-53. A Sant Feliu de Guíxols, un testimoni del segle XVI indica que «sempre ha pagat al abbat y convent del monestir de dita vila lo vintè, so és, de 20 somals de pex que prenia ne donava una al dit abbat o al qui el prenia per ell y axí mateix si venia lo pex, de 20 diners ne donava un diner al dit abbat», mentre que un antic arrendador del delme diu que «pagaven de 20 diners, 1 diner, o bé li portaven de 20 somals de peix, 1 somal, i si era menut, de 20 parts, una»; ACA, ORM, M-H, Vols., 1596, ff. 14v-16v (1559/09/04).

⁸² ACG, Pabordia de Novembre, 5.5.1 (1505-1506); en aquests anys, el pagament en espècie es fa amb bisos, verats i sorells, peixos de no molt valor; paral·lelament, l'oficial, mentre ven aquests peixos, compra pagells per als canonges, un peix de millor qualitat.

pactes i concòrdies amb els senyors feudals. Alguns exemples en són Palafrugell, Sant Feliu de Guíxols o Sant Pol de Mar.⁸³ Així mateix, també cal entendre que els arts menys productius solien ser proclius a reduccions en les quotes a pagar o, inclús, a exempcions tributàries. Dins el ventall de tècniques usades, els arts de platja (*xàvega*, *bolig* i *art*) foren els més productius i, per tant, el principal objectiu dels cobradors.⁸⁴ A l'altra banda, s'hi situaven els arts anomenats «de barca», que en molts casos han perviscut fins avui sota el nom «arts menors» (taula 2). Aquesta dicotomia entre els arts de platja i els de barca, representats bàsicament per la xàvega i el palangre respectivament, era molt recurrent i marcava una distinció entre aquelles tècniques més profitoses i aquelles que es trobaven al límit de l'activitat professional i la complementària.⁸⁵ Una altra casuística a tenir en compte també a l'hora de distingir entre arts en cobrar, era la necessitat d'esquer, especialment del palangre, que tenia un règim específic de cobrament. Tal com es descriu a Sant Feliu de Guíxols el 1600, el dret es cobrava sobre el preu de la venda, però, als palangrers primer calia descomptar-los tot el que costava l'esquer que compraven els pescadors.⁸⁶ Tal era la importància d'això que es contemplà, per exemple, a la carta de poblament de Palafrugell, on els pescadors no calia que satisfessin cap dret «dels peixos i ous agafats en la platja» per a proporcionar-se esquer.⁸⁷

Depenent de la zona i la cronologia, aquesta renda va ser substituïda per un pagament fix en moneda,⁸⁸ com és el cas de Tarragona, on cada xaveguer pagava 50 sous anuals i cada palangrer 13.⁸⁹ Així mateix, al terme castral de Sant Esteve de Mar, a Palamós, es pagaven 2 sous per any per barca.⁹⁰ De manera similar, als termes de Mataró i Argentona es pagava 1 sou per barca cada Advent «per reconeixença que fa al senyor».⁹¹ Aquest darrer dret, però, resulta molt similar a un dret pagat a Sitges, també en Advent i Quaresma, exclusivament pels llaüts de palangre que sortien a pescar.⁹² Allà, almenys entre finals del XIV i principis del XV, cada barca de palangre havia de pagar 3 dotzenes de pagells per pescada, pagant, en cas de no pescar, 2 sous en compensació del dret.⁹³ A Cadaqués també es documenta un dret similar sobre els llaüts a Quaresma des del segle XV.⁹⁴ Enlloc existeix una vinculació de tals drets amb

⁸³ Josep M. Villar, *Llibre de privilegis de Palafrugell* (Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell, 2007), 115-127; Pujol, *La marina catalana*, 34; Ginot, «Els drets sobre la pesca», 172.

⁸⁴ La importància i abast de la xàvega es fa palesa en les nombroses ordinacions que els pescadors elaboraren per a la gestió de la seva activitat; Garrido, *La pesca al Cap de Creus*; Pons Guri, «Ordinacions sobre pesca i venda de peix del 1401 al 1414», a *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, ed. Josep Maria Pons Guri (Barcelona: Fundació Noguera, 1989), 3:93-97; Mario Zucchitello, *Homes, vaixells i mercaderies de Tossa al Grau de València* (Tossa de Mar: Centre d'Estudis Tos-sencs, 1991), 217-219; Enric Prat, Èrika Serna i Pep Vila (eds.), *Les ordinacions de la pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)* (Palamós: Fundació Promediterrània, 2006); Alfons Garrido, Montse Pérez, Joan Lluís Alegret i Montserrat Darnaculleta, *Les ordinacions de la pesquera de Calonge (s. XV-XVII)* (Palamós: Fundació Promediterrània, 2010); Marcel Pujol i Alfons Garrido, *Llibre de la Cort de la Mar de Roses. Ordinacions, sentències i concòrdies sobre la pesca (segle XV)* (Palamós: Fundació Promediterrània, 2019).

⁸⁵ Ja el 1186, a Tossa es distingeix entre pescadors «de exavegiis quam de buligiis et de barchiis»; BC, arxiu, 572, editat a Zucchitello, *Tossa: la formació d'una vila*, 229-237. A Sant Pol, arran de la concòrdia de 1271 entre el prior i els pescadors, els drets de pesca es determinaren d'acord amb la distinció entre pescadors «de sagenis» i «de barchis»; Ginot, «Els drets sobre la pesca», 172. La confraria de pescadors de Tarragona estava organitzada segons pescadors de xàvega i de palangre; Recasens, «Notícies sobre la pesca», 86. Així mateix, a Lloret, el 1545, en interrogar el batlle uns pescadors, es distingeix entre xaveguers i palangrers; AHG, not., Lloret 5, ff. 84v-85v (1545/04/06). L'etiqueta xaveguer (*exavagerius*), diferenciada de la resta de pescadors (*piscator*), és recurrent en la documentació notarial blenaca del quatre-cents.

⁸⁶ ACA, ORM, M-H, Girona, Lligalls grans, 38 (1600/06/27).

⁸⁷ Fèlix Paradedà Robert, *La vila de Malgrat i sos contorns* (Blanes: R. Roig Impressor, 1915), 33.

⁸⁸ Un procés generalitzat que es detecta sobretot en els drets sobre les terres, sobretot des del segle XII; Georges Duby, *Guerreros y campesinos. Desarrollo inicial de la economía europea (500-1200)* (Barcelona: Crítica, 1981), 281.

⁸⁹ Recasens, «Notícies sobre la pesca», 71.

⁹⁰ Mallorquí, «El castell de Sant Esteve», 44.

⁹¹ Cuadrada, *El Maresme medieval*, 326. Ja hem indicat que el 1297 el rector passà a cobrar el delme del peix, tot i que de moment cap indici lliga el delme amb aquest cens fix descrit aquí.

⁹² Muntaner, *Terra de masos*, 106, 280-281. El fet que es cobrés en Advent i Quaresma no és arbitrari, ja que era en aquestes èpoques en què els preceptes religiosos obligaven (en el cas de la Quaresma) o recomanaven (en el cas de l'Advent) el consum de peix en substitució de la tan preuada carn; Roser Salicrú, *El tràfic de mercaderies a Barcelona segons els comptes de la lleuda de Mediona (febrer de 1434)* (Barcelona: CSIC-IMF, 1995), 29-100; Josefina Mutgé, «L'abastament de peix i carn a Barcelona, en el primer terç del segle XIV», a *Política, urbanismo y vida ciudadana en la Barcelona del siglo XIV*, ed. Josefina Mutgé (Barcelona: CSIC-IMF, 2004), 253-254; Juan V. García Marsilla, *La taula del senyor duc. Alimentació, gastronomia i etiqueta a la cort dels ducs reials de Gandia* (Gandia: CEIC Alfons el Vell, 2010), 56. Així doncs, en aquells dies calia abastir bé el mercat de peix i era quan més barques sortien a pescar.

⁹³ Muntaner, *Terra de masos*, 106, 280-281.

⁹⁴ AMCE, Fons Comtat d'Empúries, 10470 i 10471 (1474-1475) i altres.

el delme, i no considero que en tinguessin l'origen, però sí que esdevenen la mostra del domini senyorial sobre el seu litoral i la subjugació dels pescadors a la seva potestat, funció que també tenia el delme.

Taula 2. Diferents proporcions cobrades del delme del peix entre els segles XIII i XVI principalment⁹⁵

Localitat	Senyor	Què grava	Proporció
Cadaqués	Rector de Cadaqués	Xarxes	1/12
		Xàvegues i boligs	1/15
		Palangre, nanses, volantí, canya, fitora i altres arts	1/20
Roses	Monestir de Santa Maria de Roses	Espècie	1/18
		Moneda	1/20
Torroella de Montgrí	Universitat de Torroella	Tots els arts	1/20
Palafrugell	Monestir de Santa Anna de Barcelona	Tots els arts	1/25
Sant Feliu de Guíxols	Monestir de Sant Feliu de Guíxols	Peix pescat dins el delmar (palangres i xàvegues)	1/12
		Peix pescat fora el delmar (palangres i xàvegues)	1/20
		Canya, nanses, mornells, soltes, gavitanes, gavitans, armellada, fluixa, volantí, fitora, palangronet	exempts
Tossa	Monestir de Santa Maria de Ripoll	Tots els arts	1/12
Lloret	Pabordia de Novembre de la Seu de Girona	Xàvegues	1/12
		Soltes	1/15 o quantitat lliure
		Nanses i palangres	1/17
		Art	1/18
Blanes	Vescomtes de Cabrera	Tots els arts	1/12
Palafolls	Vescomtes de Cabrera	Tots els arts	1/24
Sant Pol del Maresme	Monestir de Sant Pau	arts de platja	quantitat lliure diària
		arts de barca	quantitat lliure cada 15 o 20-30 dies
Barcelona	Bisbe i catedral de Barcelona	Tots els arts	1/15

A banda del delme del peix, també es cobrava el dret del peix reial, també anomenat «de tall», i el del castellatge del peix.⁹⁶ El dret del peix reial suposava el pagament d'una part concreta de certes espècies de peix de prestigi: esturió, emperador, dofí o tonyina, entre altres. Aquest dret era, *a priori*,

⁹⁵ ADG 1.1.1, C. 14, n. 34 (1331); Pujol, *La marina catalana*, 38-39; Villar, *Llibre de privilegis*, 114-127; ACA, ORM, M-H, Vols., 1596 (1559); Mario Zucchitello, «El delme del peix i la tasca de les collites a Tossa», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 52 (2011): 339-352; ACG, Pabordia de Novembre, 5.6.9, ff. 8v-9r i 27v (1537); Paradedà, *La vila de Malgrat*; ACA, ORM, Perg. Montalegre, carp. 11, n. 512 (1271/04/09); Orti, *Renda i fiscalitat*, 2000, 422.

⁹⁶ Ginot, «Els drets sobre la pesca».

una de les regalies.⁹⁷ Ara bé, els seus orígens són difosos. A Catalunya es menciona bàsicament a partir del segle XII i pràcticament sempre en mans dels senyors dels castells o com a reconeixement als castells d'aquests.⁹⁸ Als costums de Girona, al segle XIV, hi figura com un dret propi del castell termenat,⁹⁹ ja que així es defensà també en el plet de Lloret de 1378 per determinar si el castell era tal.¹⁰⁰ En unes versions dels costums de Girona dels segles XVII i XVIII, però, existeix una glossa que remet al tractat de Filippo Decio esmentat abans, on s'inclouen tots els drets sobre els peixos entre les regalies.¹⁰¹ En un altre plet per determinar la condició de castell termenat del monestir de Sant Feliu de Guíxols, però que tingué lloc al llarg del segle XVII, es diu que el dret del peix reial és extrínsec al castell termenat, però no es fa cap menció a la potestat reial sobre aquest. Ans al contrari, es defensa la pertinença d'aquest dret al monestir.¹⁰² De totes maneres, malgrat que no es menciona, aquest dret devia provenir de la mateixa potestat sobre els espais de caça i pesca mencionats més amunt —i, per tant, d'origen comtal o reial, d'aquí la regalia—, ja que dels animals caçats també se n'obtenia una part.¹⁰³ Contrasta amb la condició de regalia, però, el fet que molts cops és un dret, com hem dit, associat al castlà, sense cap mostra que provinguí d'una donació senyorial a aquest.¹⁰⁴ Amb tot, el dret del peix reial no suposava, en general, una gran obtenció de rèdits econòmics. Ans al contrari, com bé s'indica en un llibre de rendes de l'arquebisbe de Tarragona, que cobrava aquest dret: «pren lo dit senyor dins la ciutat hun dret que s'apella part de quart de peix (...) la cosa és de poch profit, sinó per la preheminença».¹⁰⁵ Tanmateix, els orígens, les evolucions i la dimensió simbòlica d'aquest dret seran tractats en una propera publicació.

3.3. Importància en l'economia senyorial

Ben aviat aquests delmes varen ser arrendats anualment o bianualment. En el cas de Blanes i Palafolls convé destacar com aquest dret s'ajuntava amb el dret de ribatge de les mercaderies, arrendant-se tots dos junts. Això no és (només) pragmatisme, ambdós tributs són la mostra del domini marítim dels Cabrera sobre el litoral del seu vescomtat, tant sobre les activitats pesqueres com mercantils.¹⁰⁶ Així doncs, el mateix exemple del vescomtat de Cabrera també ajuda a explicar la importància econòmica d'aquest dret en la renda senyorial: Al litoral dels termes de Blanes i Palafolls, que juntament amb el de Montpalau conformaven la façana marítima del vescomtat, s'hi desenvolupava la principal

⁹⁷ Jonathan M. Gutoff, «Like a Sturgeon?: Royal Fish, Royal Prerogative and Modern Executive Power», *Roger Williams University School of Law Faculty Papers* 15 (2007): 6-7, data de consulta 28 de març de 2023, http://lsr.nellco.org/rwu_fp/15; Johnson, *Law in Common*; Pablo J. Alcover Cateura, «La pesca de esturión en el reino de Valencia, Aragón y Cataluña (siglos XIV-XV)», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 22 (2021): 327, <https://doi.org/10.14198/medieval.19382>; Pablo J. Alcover Cateura, «An approach to fishing, sale and consumption of dolphin in the Crown of Aragon (fourteenth-fifteenth centuries)», *Imago Temporis. Medium Aevum* 16 (2022): 271, <https://doi.org/10.21001/itma.2022.16.09>.

⁹⁸ A la vall d'Aro, el 1144, aquest dret es dividí entre l'abat de Sant Feliu de Guíxols i el bisbe de Girona, malgrat que anteriorment el dret havia estat cobrat pels castells de Benedormiens; Pujol, *La marina catalana*, 30. A Sant Pol del Maresme, el 1271, el Monestir cobrava, dels peixos grossos, un quarter «ratione domini» i un cap «ratione castlanie»; ACA, ORM, Perg. Montalegre, carp. 11, n. 512 (1271/04/09). A la sentència sobre el castell de Lloret de 1378 mencionada abans, un pescador afirma pagar el dret al *domini* del castell, la Pabordia de Novembre, que en defensava la possessió; Pons Guri, «Ordinacions sobre pesca», 101; A la baronia d'Eramprunyà, almenys des del segle XII, els titulars de la senyoria de Castelldefels cobraven una part, i els castells d'Eramprunyà una altra; Cantarell, Comas, Muntaner, *El llibre de la baronia*, 177-179, 232, 300-301. A Sitges era cobrat, al segle XIV, per l'Almoina de la seu de Barcelona; Muntaner, *Terra de masos*. On sí que era evident la vinculació d'aquests peixos amb la potestat reial era a Saragossa, on tots els esturions havien de ser presentats al rei, i a Cotlliure; Alcover, «La pesca de esturión», 327.

⁹⁹ *Costums de Girona*, XL; Antoni Cobos Fajardo (ed.), *Costums de Girona de Tomàs Mieres* (Girona: CCG - Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2001), 159-163.

¹⁰⁰ Pons Guri, «Ordinacions sobre pesca», 99-103.

¹⁰¹ Cobos (ed.), *Costums de Girona*, 263; Decio, *Consilia*, II, 271, 10.

¹⁰² AMSFG, S Paps. Jud. (XXIII), UI 5961, *Segon Memorial...*, 34-36 (c. 1673).

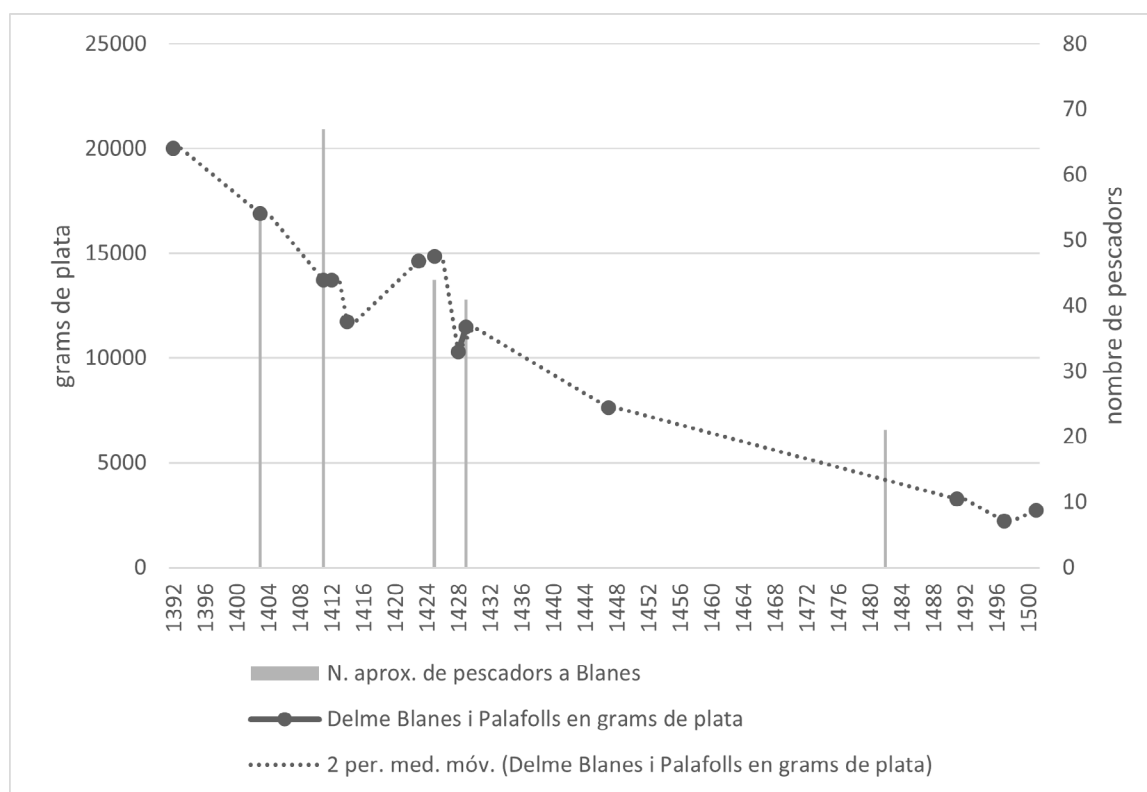
¹⁰³ Zug Tucci, «La caccia»; Salrach, «La renta feudal», 62; Johnson, *Law in Common*.

¹⁰⁴ Els castells cobraven el seu propi dret sobre els peixos, el castellatge; Ginot, «Els drets sobre la pesca».

¹⁰⁵ AHAT, *Llibre de les rendes (...) del any MCCCCXXXVIII*, f. 10r (1449). La frase aquí citada s'ha transcrit en diverses obres de manera incorrecta com a «pertinença» i no «preheminença»; l'ús d'aquesta paraula reforça encara més el contingut simbòlic d'aquest dret.

¹⁰⁶ ADM, II, 21, n. 33 (AHH, C-B 4136).

activitat pesquera de la senyoria. La gran abundància de pescadors en aquesta àrea és palesa en l'existència d'ordinacions pesqueres per a regular l'accés i la gestió del recurs a les platges de Palafolls, més propenses a acollir aquestes activitats per les seves característiques geogràfiques.¹⁰⁷ Així mateix, algunes reunions de la universitat de la vila de Blanes mostren com els pescadors suposaven aproximadament 1/3 de la població activa de la vila.¹⁰⁸ Similarment, els arrendaments del delme del peix d'aquelles dates indiquen uns valors bastant elevats. Ara bé, passada la primera dècada del segle XV, el nombre de pescadors decaigué, així com el valor de l'arrendament del delme del peix (gràfic 1). Convé destacar que a Empúries el valor del delme del peix també experimentà una decaiguda en aquelles dates.

Gràfic 1. Evolució del valor de l'arrendament del delme del peix i el ribatge en lliures al vescomtat de Cabrera¹⁰⁹, comparat amb el nombre aproximat de pescadors de la vila de Blanes¹¹⁰

Aquesta davallada té el seu reflex o explicació en les fonts. El 1412, els vescomtes encarregaren una interrogació de testimonis a Blanes i Palafolls per entendre quin era el motiu de la seva davallada d'ingressos, tant en la terra com en la mar.¹¹¹ La majoria de blanencs, i uns quants palafollencs, reconegueren que, entre altres causes, ja no s'estava pescant tant a Blanes ni a Palafolls, especialment a causa «de les males pescades». Un d'ells afegí: «que en temps pessat hi solien pescar moltes e diverses exàvegues e vuy no n'i pescan sinó fort poques». Així mateix, molts pescadors havien optat per marxar a pescar fora, estant-se «v o vi mesos que no tornaran en Blanes». A més, també es feu referència, com a una altra de les causes, a «les grans morts qui són stades en la dita vila alguns anys ha pessats». Amb

¹⁰⁷ AHFF, not., Palafolls 551, ff. 39v-40v (1401/05/13); editades a Pons Guri, «Ordinacions sobre pesca», 93-97.

¹⁰⁸ AHG, not., Blanes 391, f. solt (1413/07/30): 72 membres, 24 d'ells pescadors; Blanes 400, f. 72r (1435/06/26): 115 membres, 40 d'ells pescadors.

¹⁰⁹ AHG, not., Blanes (diversos vols.).

¹¹⁰ Dades extretes del buidatge sistemàtic dels protocols notariais i reunions de la universitat de Blanes entre 1400-1405 (4 volums), 1410-1415 (5), 1420-1425 (7), 1430-1435 (2) i 1477-1482 (1).

¹¹¹ ADM, C-B, ll. 44, n. 1 (AHH, C-B, 5467); ADM, C-B, Ll. 44, n. 1 (AHH, C-B, 5466).

tot, el que cal veure és el lligam entre una caiguda de la producció halièutica, en el moment de màxim auge de l'activitat pesquera, quan els pescadors són en gran nombre i inclús es regula per escrit aquesta activitat —potser aquest mateix auge va provocar l'esgotament del recurs—, i la reacció senyorial de garantir un dels ingressos més valuosos per a ell en aquesta zona, que és els beneficis de la pesca.¹¹²

Allà on es conjuntaven un poder feudal ben establert i fort i una activitat pesquera important, el delme del peix adquiria una dimensió simbòlica i econòmica de gran importància. Aquest fet es produïa principalment a la costa del litoral de Girona, on la presència de senyories poderoses coincidia amb una de les zones pesqueres més dinàmiques de la Corona d'Aragó.¹¹³ La lluita dels pescadors en contra aquests pagaments, les concòrdies entre senyors i pescadors, la insistència i el control dels pagaments del delme del peix, i moltes altres situacions són recurrents en localitats com Roses,¹¹⁴ Sant Feliu de Guíxols¹¹⁵ o Lloret,¹¹⁶ i exemplifiquen molt bé aquest centre pesquer nord-català.¹¹⁷ Especialment en aquestes tres localitats, el poder senyorial pugnarà durant l'edat mitjana i moderna per al manteniment de la seva renda halièutica enfront uns pescadors molts cops combatius.¹¹⁸ A més, cal destacar com el litoral del comtat de Girona és on més fragmentat i a la vegada lligat als castells termenats es troba aquest dret, a diferència del territori de Barcelona, on el bisbe i la catedral —*a priori*— el reben d'extensions prou grans (Mapa 1).

4. CONCLUSIONS

Des d'època romana fins a l'edat moderna, s'han repassat les apropiacions que ha patit la mar, especialment pel que fa a l'activitat halièutica. En època grega i romana l'accés a la mar i a l'explotació dels seus recursos eren lliures i oberts a tothom. Un fet que és codificat amb la llei romana, atorgant-li la característica de *res nullius*, subjecte a l'*ius gentium*, la llei dels humans d'origen primigeni. Així doncs, durant l'imperi romà, l'emperador no tenia cap dret de propietat sobre la mar si bé sí que aquesta, en el seu espai, requeia sota l'*imperium* del príncep. En època alt medieval, la concepció dels espais marítims pateix un gir. Durant el període carolingi, a Catalunya, els comtes acaben exercint una *potestas* sobre els béns comunals com les aigües o els camins, així com la mar. Aquesta *potestas* deriva del poder imperial carolingi, i hom ho pot lligar amb l'esmentat *imperium*. Si bé la *potestas* permetia el cobrament de tributs públics, garantia l'accés a l'explotació del recurs. Aquí és important destacar el paper de les fundacions monàstiques en l'apropriació i parcel·lació del litoral, vinculada al procés d'articulació del poblament d'aquest a partir del segle X. Així, especialment a la zona empordanesa, seran aquests monestirs costaners els que rebran les *piscaciones* de mans dels comtes (de Rosselló, Empúries i Barcelona-Girona), qui les ostenten de tot el litoral del seu comtat. És a dir, el dret a pescar en aquells espais d'ús comunal com són les aigües litorals. Així mateix, la creació de districtes castrals en aquest mateix procés incorporarà termes marítims, que es convertiran en dominis d'aquests castells, els senyors dels quals tindran absolut domini sobre les activitats que s'hi desenvolupen, com la pesca. Així mateix, amb el temps aquesta *potestas* esdevindrà un *dominium* sobre aquesta mar parcel·lada.

¹¹² Els delmes en general es consideraven, encara al segle XVIII i principis del XIX com l'ingrés més valuós de la senyoria; Gifre, *Delmes, censos i lluïsmes*, 33.

¹¹³ Antoni Ginot, «Between Provence and Catalonia: Centres and peripheries in the developing and diffusion of fishing gear in the medieval and early modern period», en premsa.

¹¹⁴ Pujol, *Un mar de conflictes*.

¹¹⁵ Pujol, *La marina catalana*; Antoni Ginot, «La conflictivitat entorn els drets de pesca al litoral de la Selva i la seva resolució (s. XIII-XVI)», a *La justícia a la Catalunya medieval. Actes del VII Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric (18 i 19 de novembre de 2021, Hostalric)*, ed. Neus Puig i Montserrat Viader (Hostalric: Ajuntament d'Hostalric, 2022), 130-139.

¹¹⁶ Ginot, «La conflictivitat».

¹¹⁷ No es descarta l'existència de situacions similars a la costa central i sud de Catalunya, però la recerca bibliogràfica i documental en aquelles àrees de moment no mostren el mateix nivell de pesquera ni de relacions senyors-pescadors com a Girona. Tal fet entronca directament amb les diferències entre Catalunya Vella i Nova.

¹¹⁸ Ginot, «La conflictivitat»; Antoni Ginot, «No sab què li demana ni li deu res. Resistència y conflicto por los derechos señoriales sobre la pesca en Cataluña, siglo XVI», a *Actas de la XVII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, en premsa; Pujol, *Un mar de conflictes*; Pujol, *La marina catalana*.

Dins aquests espais dominats pels monestirs o els castells, els respectius senyors podran cobrar els antics tributs fiscals vinculats a la *potestas*. Aquests permeten el cobrament de part dels béns obtinguts en els espais d'explotació comunal. Aquesta naturalesa proporcional aviat farà denominar aquest dret com a delme, i acabarà incorporant-se dins la lògica de base eclesiàstica dels delmes. És especialment significatiu, però, parar atenció al cas gironí. D'una banda, les estratègies de domini dels senyors laics de delmes conduiran a un procés d'apropiació de tots els delmes, inclòs el del peix, que seguirà, si bé infeudat al bisbe, en mans dels múltiples senyors. D'altra banda, allà el delme del peix està molt més repartit entre diferents senyories que a la resta del territori, especialment dins els límits del comtat de Girona. Una explicació d'aquesta major apropiació estaria en la nombrosa creació d'aquests castells en un territori molt poc poblat al segle X. Al bisbat de Barcelona, les referències a senyors de castells que reben drets sobre els peixos (Mataró, Sitges o Eramprunyà), no mencionen el delme del peix, que és cobrat, en canvi, pel bisbe i la catedral. A Tarragona el bisbe també obtindrà aquest dret, que es documenta, bàsicament, essent cobrat pel bisbe i la catedral i, pràcticament i únicament, en el terme marítim pesquer de la ciutat. Així doncs, cal trobar l'origen d'aquesta diferència en el procés de colonització i feudalització de la costa gironina, on la creació de múltiples cenobis anirà acompanyada d'aquestes donacions esmentades, així com una major multiplicitat de senyories laiques i religioses que s'assenten sobre una graella de termes castrals situats en una zona de bona explotació pesquera.

Aquesta importància de l'explotació del recurs halièutic en la zona gironina es palesa especialment en la voluntat senyorial de mantenir intacte el delme del peix en les seves senyories costaneres. Els casos de Sant Feliu de Guíxols, Lloret i Blanes tenen diverses mostres al llarg dels segles XIV, XV i XVI, on els senyors remarquen la importància d'aquests drets, especialment en els dos primers llocs, on al XVI lluitaran aferrissadament en conflictes judicials per garantir el seu pagament per part dels pescadors. A Blanes, el descens d'aquesta renda marcarà una important davallada de les captacions dels vescomtes de Cabrera en els seus termes marítics.

Amb tot, cal destacar el gran simbolisme que té el delme del peix i que diverses fonts citades i referenciades han exemplificat: qui tenia poder per decidir si es pescava o no, era el senyor, ja fos un noble, un monestir o un capítol catedralici. La manifestació última d'aquesta llicència era el pagament de part dels peixos —o de parts dels peixos, en el cas del peix reial—, la manca del seu pagament inhabilitava al pescador —si era enxampat— d'exercir el seu ofici. Així mateix, el valor econòmic d'aquest dret és innegable. El delme del peix va ser pagat, en formes molt diferents, fins a la fi de les senyories al segle XIX. Ara bé, el segle XVIII visqué un moment de fortíssimes lluites en contra d'aquesta renda, que a Lloret veié el seu punt àlgid en la revolta dels Joseps de 1788, una prova més de la importància de l'activitat pesquera, tant per a les poblacions del litoral català, com pels que en el seu dia en senyorejaren les escarpades i sorrenques costes.

Declaració de conflicte d'interessos: l'autor declara que no té interessos econòmics ni relacions personals que poguessin haver influït al treball presentat en aquest article.

Fonts de finançament: aquesta publicació és part del projecte d'I+D+i PID2022-139652NB-I00 finançat per MCIU/AEI/10.13039/501100011033 i FEDER Una manera de hacer Europa.

Declaració de contribució autoria: conceptualització, curació de dades, investigació, metodologia, visualització, redacció - revisió i edició.

5. BIBLIOGRAFÍA CITADA

- Alcover Cateura, Pablo José. «La pesca de esturión en el reino de Valencia, Aragón y Cataluña (siglos XIV-XV)». *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval* 22 (2021): 319-339. <https://doi.org/10.14198/medieval.19382>.
- Alcover Cateura, Pablo José. «An approach to fishing, sale and consumption of dolphin in the Crown of Aragon (fourteenth-fifteenth centuries)». *Imago Temporis. Medium Aevum* 16 (2022): 267-286. <https://doi.org/10.21001/itma.2022.16.09>.

- Àlvarez, Robert. *Diplomatari de la cartoixa de Montalegre (916-1450)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2020.
- Bajet, Montserrat. *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del Llibre de les Ordinations*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.
- Batet, Carolina. *Castells termenats i estratègies d'expansió comtal. La Marca de Barcelona als segles X-XI*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs, 1996.
- Barceló, Maria i Antoni Mas, «La pesca a l'illa de Mallorca durant l'edat mitjana (1230-1521): estat de la qüestió i primers resultats d'una recerca en curs». *Imago Temporis. Medium Aevum* 15 (2021): 493-515.
- Baucells, Josep, Àngel Fàbrega, Manuel Riu, Josep Hernando i Carme Batlle. *Diplomatari de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona, segle XI*. Vol. 5. Barcelona: Fundació Noguera, 2006.
- Bonnassie, Pierre. *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*. Vol. 1. Barcelona: Edicions 62, 1979.
- Bonnassie, Pierre. «Le littoral catalan durant le haut Moyen Âge». A *Castrum 7. Zones côtières littorales dans le monde méditerranéen au Moyen Âge: défense, peuplement, mise en valeur*, editat per Jean-Marie Martin, 251-271. Roma: École Française de Rome - Casa de Velázquez, 2001.
- Brito Vieira, Mónica. «Mare Liberum vs. Mare Clausum: Grotius, Freitas, and Selden's Debate on Dominion over the Sea». *Journal of the History of ideas* 64, núm. 3 (2003): 361-377, <https://doi.org/doi.org/10.2307/3654231>.
- Cantarell, Elena, Mireia Comas i Carme Muntaner. *El llibre de la baronia d'Eramprunyà*. Lleida: Pagès, 2011.
- Cobos Fajardo, Antoni (ed.). *Costums de Girona de Tomàs Mieres*. Girona: CCG - Associació d'Hostòria Rural de les Comarques Gironines, 2001.
- Collet, Serge. «Le baron et le poisson. Féodalité et droit de la mer en Europe Occidentale». *Droit et Cultures* 13 (1987): 25-49.
- Collet, Serge. *Uomini e Pesce. La caccia al pesce spada tra Scilla e Cariddi*. Catània: Giuseppe Maimone Editore, 1993.
- Companys, Isabel. *Torredembarra i Clarà medievals: (segles XIII i XIV)*. Torredembarra: Ajuntament de Torredembarra, 1999.
- Cuadrada, Coral. *El Maresme medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç-Vilassar: habitat, economia i societat, segles X-XIV*. Barcelona: Rafael Dalmau - Caixa Laietana, 1988.
- Donati, Angela. «Dal mare al fiume: la pesca sul finire dell'antichità». A *La pesca. Realtà e simbolo. Fra tardo antico e medioevo*, editat per Angela Donati, 7-30. Milà: Leonardo Arte, 1999.
- Duby, Georges. *Guerreros y campesinos. Desarrollo inicial de la economía europea (500-1200)*. Barcelona: Crítica, 1981.
- Fabijanec, Sabine Florence. «Fishing and fish trade on the Dalmatian coast in the late Middle Ages». A *The inland seas. Towards an Ecohistory of the Mediterranean and the Black Sea*, editat per Tonnes Bekker-Nielsen i Ruthy Gertwagen, 369-385. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2016.
- Fabijanec, Sabine Florence. «Fishing, consumption and processing of fish and shellfish in the Eastern Adriatic through the long Middle Ages». *Imago Temporis Medium Aevum* 15 (2021): 167-191. <https://doi.org/10.21001/itma.2021.15.05>.
- Feliu, Gaspar. *La llarga nit feudal: mil anys de pugna entre senyors i pagesos*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2010.
- Font Rius, Josep Maria. *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Vol. 1. Madrid: CSIC, 1969.
- García Marsilla, Juan Vicente. *La taula del senyor duc. Alimentació, gastronomia i etiqueta a la cort dels ducs reials de Gandia*. Gandia: CEIC Alfons el Vell, 2010.
- Garrido, Alfons. «La pesca al Cap de Creus a l'època moderna: Organització, gestió i conflictes per l'accés als recursos pesquers (segles XVI-XVIII)». Tesi doctoral, Universitat de Girona, 2011.
- Garrido, Alfons i Joan Lluís Alegret. «Les activitats pesqueres en el context de la Catalunya medieval». A *Les ordinacions de la pesquera de Calonge (segles XV-XVII)*, editat per Alfons Garrido, Montse Pérez, Joan Lluís Alegret i Montserrat Darnaculleta, 11-59. Palamós: Fundació Pro-mediterrània, 2010.

- Garrido, Alfons, Montse Pérez, Joan Lluís Alegret i Montserrat Darnaculleta. *Les ordinacions de la pesquera de Calonge (s. XV-XVII)*. Palamós: Fundació Promediterrània, 2010.
- Garrido, Alfons i Marcel Pujol. «Changements techniques et conflits de pêche dans la Catalogne de l'époque moderne». A *Moissonner la mer. Économies, sociétés et pratiques halieutiques méditerranéennes (XVe-XXIe siècle)*, editat per Gilbert Buti, Daniel Faget, Olivier Raveux i Solène Rivoal, 21-35. Paris: Karthala - Maison méditerranéenne des sciences de l'homme, 2018.
- Gifre, Pere. *Delmes, censos i lluísmes. El feudalisme tardà a la Catalunya vella (Vegueria de Girona, s. XVI-XVII)*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2011.
- Ginot, Antoni. «Els drets sobre la pesca a l'Alt Maresme (terme de Montpalau). Delme, castellatge i peix senyoriu (segles XIII-XVI)». *Estudis d'Història Agrària* 33 (2021): 161-188. <https://doi.org/10.1344/eha.2021.33.161-188>.
- Ginot, Antoni. «La conflictivitat entorn els drets de pesca al litoral de la Selva i la seva resolució (s. XIII-XVI)». A *La justícia a la Catalunya medieval. Actes del VII Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric (18 i 19 de novembre de 2021, Hostalric)*, editat per Neus Puig i Montser Viader, 130-139. Hostalric: Ajuntament d'Hostalric, 2022.
- Ginot, Antoni. «No sab què li demana ni li deu res. Resistencia y conflicto por los derechos señoriales sobre la pesca en Cataluña, siglo XVI». A *Actas de la XVII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*. En premsa.
- Ginot, Antoni. «Between Provence and Catalonia: Centres and peripheries in the developing and diffusion of fishing gear in the medieval and early modern period». En premsa.
- Gutierrez-Masson, Laura. «Mare nostrum: Imperium ou dominium?». *Revue internationale des droits de l'antiquité* 40 (1993): 293-315.
- Guttoff, Jonathan M. «Like a Sturgeon?: Royal Fish, Royal Prerogative and Modern Executive Power». *Roger Williams University School of Law Faculty Papers* 15 (2007). Data de consulta 28 de març de 2023, http://lsr.nellco.org/rwu_fp/15.
- Johnson, Tom. *Law in Common: Legal Cultures in Late-Medieval England*. Oxford: Oxford University Press, 2019. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198785613.001.0001>.
- Lanconelli, Angela. «La pesca nelle acque interne: fiumi e laghi». A *Pesca e pescatori: dal tardo medioevo all'età moderna*, editat per Duccio Balestracci i Paolo Pasini, 7-25. Milà: Leonardo Arte, 2001.
- Lytle, Ephraim. «Status beyond law: ownership, access and the ancient Mediterranean». A *Status beyond law: ownership, access and the ancient Mediterranean*, editat per Tønnes Bekker-Nielsen i Ruthy Gertwagen, 107-135. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2016.
- Mallorquí, Elvis. «El castell de Sant Esteve de Mar i el litoral palamosí al segle XI». *Estudis del Baix Empordà* 27 (2008): 25-66.
- Mallorquí, Elvis. *El llibre verd del bisbe de Girona. El delme i l'estructura feudal de la diòcesi de Girona al segle XIV*. Girona: Diputació de Girona, 2011.
- Mañé, Maria Cinta. *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona*. Barcelona: Arxiu Municipal - Institut de Cultura, 2004.
- Martínez Giralt, Alejandro. «Els senyors de la Marina de la Selva (ss. XIII-XIV)». *Singladures* 26 (2009): 23-41.
- Montanari, Massimo. «Economia di pesca e consumo di pesce nell'alto Medioevo». A *La pesca. Realtà e simbolo. Fra tardo antico e medioevo*, editat per Angela Donati i Paolo Pasini, 47-65. Milà: Leonardo Arte, 1999.
- Moris, Henri i Edmond Blanc. *Cartulaire de L'Abbaye de Lérins*. Vol 2. Paris: H. Champion, 1905.
- Muntaner i Alsina, Carme. «Terra de masos, vila de mar. Vida, economia i territoris al castell de Sitges i el seu terme entre els segles XIV i XV (1342-1418)». Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2013.
- Mutgé, Josefina. «L'abastament de peix i carn a Barcelona, en el primer terç del segle XIV». A *Política, urbanismo y vida ciudadana en la Barcelona del siglo XIV*, editat per Josefina Mutgé, 253-288. Barcelona: CSIC-IMF, 2004.
- Olivares, Jordi. *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria: conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)*. Lleida: Pagès, 2000.

- Orti, Pere. *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*. Barcelona: CSIC-IMF, 2000.
- Paradedà Robert, Fèlix. *La vila de Malgrat i sos contorns*. Blanes: R. Roig Impressor, 1915.
- Pardo, Maria. *Mensa Episcopal de Barcelona (878-1299)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1994.
- Pons Guri, Josep Maria. «Ordinacions sobre pesca i venda de peix del 1401 al 1414». A *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, editat per Josep Maria Pons Guri, 3:91-97. Barcelona: Fundació Noguera, 1989.
- Prat, Enric, Èrika Serna i Pep Vila (eds.). *Les ordinacions de la pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)*. Palamós: Fundació Promediterrània, 2006.
- Pujol, Marcel. «L'Escala, el Sardinà i "Mata'l, que és de Roses". Un exemple dels conflictes de pesca existents a l'Edat Moderna (segles XVI-XVIII)». *Drassana* 20 (2012): 90-104.
- Pujol, Marcel. *Un mar de conflictes. La pesca a Roses durant l'antic règim, 1592-1835*. Roses: Ajuntament de Roses, 2014.
- Pujol, Marcel. «La pesca a l'Empordà durant l'Antic Règim (segles VIII-XIX): una visió sintètica», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 46 (2015): 135-160.
- Pujol, Marcel. *La marina catalana a la Baixa Edat Mitjana: Sant Feliu de Guíxols, un port excepcional en la construcció i carenat de coques, naus i naus grosses*. Barcelona: Diputació de Barcelona - Institut d'Estudis Catalans, 2018.
- Pujol, Marcel i Alfons Garrido. *Llibre de la Cort de la Mar de Roses. Ordinacions, sentències i concòrdies sobre la pesca (segle XV)*. Palamós: Fundació Promediterrània, 2019.
- Recasens, Josep M. «Notícies sobre la pesca i els pescadors de Tarragona. Segles XVI i XVII». *Quaderns d'Història Tarraconense* 15 (1997): 69-118.
- Riera, Antoni. «La pesca en el Mediterráneo noroccidental durante la edad media». A *La pesca en la edad media*, 121-143. Santiago de Compostel·la: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2009.
- Sabaté, Flocel. «La feudalització de la societat catalana». A *El temps i l'espai del feudalisme*, editat per Flocel Sabaté i Joan Farré, 221-406. Lleida: Pagès, 2004.
- Salicrú, Roser. *El tràfic de mercaderies a Barcelona segons els comptes de la lleuda de Mediona (febrer de 1434)*. Barcelona: CSIC-IMF, 1995.
- Salrach, Josep Maria. «La renta feudal en Catalunya en el siglo XII». A *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña Bajomedieval*, editat per Manuel Sánchez Martínez, 29-70. Barcelona: CSIC-IMF, 1993.
- Serra, Eva. «El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe». *Recerques: història, economia, cultura* 10 (1980): 17-32.
- Sobrequès, Santiago, Sebastià Riera i Manuel Rovira. *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Perallada*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2003.
- Vendittelli, Marco. «Diritti ed impianti di pesca degli enti ecclesiastici romani tra X e XIII secolo». *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen-Age* 104, núm. 2 (1992): 387-430.
- Vidal, Judit. «L'aprofitament del mar en els segles XVI i XVII. Estudi comparatiu de les almadraves de la Corona d'Aragó». Tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili, 2015.
- Villar, Josep M. *Llibre de privilegis de Palafrugell*. Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell, 2007.
- Virgili, Antoni, Josep M Escolà, Manel Pica i Montserrat Rovira. *Diplomatari de la catedral de Tortosa. Episcopats de Ponç de Torrella (1212-1254) i Bernat d'Olivella (1254-1272)*. Vol. 2. Barcelona: Fundació Noguera, 2018.
- Xaubet, Josep. «El primer document propi de la parròquia de Santa Maria. El delme del peix del 1296». *Sessió d'Estudis Mataronins* 1 (1984): 17-21.
- Zucchitello, Mario. *Homes, vaixells i mercaderies de Tossa al Grau de València*. Tossa de Mar: Centre d'Estudis Tossencs, 1991.
- Zucchitello, Mario. *Tossa: la formació d'una vila. El comte l'abat i els tossencs*. Tossa de Mar: Centre d'Estudis Tossencs, 1998.
- Zucchitello, Mario. «El delme del peix i la tasca de les collites a Tossa». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 52 (2011): 339-352.

Zucchitello, Mario. *En Mar i en Terra. Una història de Tossa i la seva gent*. Tossa de Mar: Centre d'Estudis Tossencs, 2013.

Zug Tucci, Hannelore. «La caccia, da bene comune a privilegio». A *Storia d'Italia, Annali 6: Economia naturale, economia monetaria*, editat per Ruggiero Romano i Ugo Tucci, 6:397-445. Torí: Giulio Einaudi, 1983.